

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 98 (16556)

2002 ЧЫЛДЫҢ
АВГУСТ 27,
ВТОРНИК

Ат салган шагы 20.55
Садар өртээ 3 рубль.

Концерт-ужуражылга

«СЕТКИЛИВИС ХАНЫЗЫНДАН»

«Шын» солуннун эрткен номеринде интервьюзун парлап таныштырганывыс сураглыг артист Сайын-Хоо Намчылактын аныяк ыраажы Андрей Монгуш-биле эрттиргени «Сеткиливис ханызындан» деп концерт-ужуражылгазы август 24-те Улусчу чогаадылга бажыңыга болуп эрткен.

Тываның ады-биле делегейни эргип, чер-чуртунун арны болуп чоруур алдарлыг ыраажы Сайын-

Хоо Намчылактын ырларын дыңнап, бодун көрүп алыры кымга-даа күзенчиг болбайн аан.

Ынчангаш ол кежээ, концерт шагы четпээнде-ле, көрүкчүлөр зал сыңмас дола берген — сонуургаан чон олут чокка саткан билеттерни безин хензиг када-ла былаажыпкан. (Билет өртээ 250 рубль чедип турганын айтыр апаар). Артистин чаңгыс чер-чурттууларындан аңгыда, ооң салым-чаяанының мөгейик-

чилериниң аразындан каракка дораан илдигип кээр даштыкы аян-чорукчуларны, туристерни, республиканың аалчыларын хейү-биле эскерип болур.

Хейнүн манааны сцена кырын «Алаш» фольклорлуг дириг хөгжүм бөлүү ээлептери билек, ногаан торгу тыва тонун кедип алган, ыраажы Сайын-Хоо Намчылак динмиттиг адыш часкаашкыннарынга уткуй үнүп келген.

Чүгле төп телевидениеден көөр аргалыг турган чон концерттин баштайгы номери Сайын-Хоо Намчылактын күүселдезинге тыва улустун «Чашпы-Хем» деп уяранчыг, чараш ырызын улуг магадал, сонуургал-биле хүлээп алган. «Бай-ла-Тайгам» деп ыры, улустун кожаңнарын ыраажы бараалгаткан. Концерт программазы колдуу-ла тыва улустун национал хөөнүнге даянып тургустунганы кежээге онзагай аяны кирип турган.

Тоол чурту — Тыва черин Андрей Монгуш биле Сайын-Хоо Намчылак кады алган ырлааннар. Андрейнин күүселделерин көрүкчүлөриниң адыш часкаашкыннарлыг хүлээп турары Тываның база бир аныяк «сылдызы» деп чүвени бадыткап турар. «Угбавыс-биле кады чонга аян тудуп, бараан болуру биске улуг өөрүшкү, чоргаарал-дыр» — деп, Андрей Монгуш чугаалады.

(Уланчызы 2-ги арында).

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржактын Сайын-Хоо Намчылакка чечек тутсуп турары.

Төлеттинмээн өрелер

БОДУҢАРДАН АЙТЫРТЫНЫП КӨРҮҢЕРЕМ: «ТӨЛЭЭН МЕН БЕ?»

Чылыг-энергия комплекстеринде болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйларында төлеттинмээн өрелерниң айтыргызы нарыңдаан. Өрелерни канчаарыл?

Бо чылгы одалга сезонунун бетинде ТР-ниң Чазаның мурнунда чидиг айтырыг кылдыр ол тургустунуп турар. Чылыг-энергия комплекстериниң болгаш чуртталга-коммунал ажыл-агыйларының чылыг хереглекчилеринде чээлиде өрөзи 378 млн. рубль четкен, ооң түннелинде бо чайын электри энергиязын доктаамал өжүрүп турган чылдагааны ында. ТР-ниң Чазан моон соңгаар электри энергиязын өжүрбөзи-биле ол өрелерни төлээр талазы-биле чамдык хемчеглерни алган.

Ол хемчеглерниң бирээзинге, чединмес өг-бүлелерге төлеттинмээн өрелерниң чамдызын төлээри-биле чуртталга

субсидиязын дүрген санаарының схемазын ажылдап кылган. ТР-ниң Саң-хөө яамызының берген медээзи-биле алырга, бо чылдың июль 1-де чурттакчы чоннун чылыг болгаш чырык дээш өрөзи 156,4 млн. рубль четкен. Ооң 60,4 хуузу кызылчыларга онаажып турар. Оларга 19,6 млн. рубль чуртталга субсидиязы көрдүнүп турар, ак-довуракчыларга — 17,3 млн. рубль, тус черлерде хей адырлыг чуртталга-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелеринге 25 млн. рубль, өске кожууннарга үлээрин база көргөн. Субсидияны чурттаар оран-сава, чылыг, суг хандырылганы дээш чыылган өрелерни төлээринге бээр. А бүдүрүлгө, бодунун дужунда, ол

акшалар-биле эң-не бергедеп турар айтырыгларны шийтпирлээр, хөмүр-даш дээш болгаш өске-даа өрелер-биле санажыр, септелге ажылдарын чорударын өөренип көөр. Эң-не колу — ажылчыннарның ажыл төлевирин төлээр, ол колдуунда озалдап үнүп турган болгай.

Бо чылдың бирги чартында чурттаар оран-сава дээш планда көрдүнгөн 43,5 млн. рубль субсидияның чүгле 21 млн. рубльдиң документилерин долдурган. ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржак федералдыг төптөн 89 млн. рубльди улуг күш үндүрүп тургаш «уштуп» эккелген, ол акша-хереңгини чуртталга-коммунал ажыл-агыйларының удуртукчу-

ларының болгаш чер-черниң чагырга даргаларының кончуг кошкак ажылының түннелинде «өлүрүнүң» кырында келген. Бир эвес байдал мындыг турар болза, келир чылын оон эвээш акшаны алырывыс билдингир. Буруулуг даргалар, орта когаравас, субсидияны ап турган чединмес өг-бүлелер, ол камнап алган акша-биле бичии-даа болза ойнаарак, амдангыг аыш-чем, идик-хеп садып ап турган бичии чаштар берге байдалга таваржыры билдингир. Бир эвес бо хуннерде ол ажылды дүрген чорутпас болза, бистин кээргел билбес удуртукчуларывыс келир чылын ол чаштарның арнынче көөрүндөн ыядыр боор. Бодунун харыылап орау участогу дээш, кижилерниң салым-чолу дээш рынок негелдезинге дүүштүр ажылдаар ужурлуг.

(Уланчызы 3-кү арында).

Бай-Тайгадан медээлер

МАЛ ЧЕМИНИҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Амгы үеде кожууннун суурларынга, малчын коданнарынга баарга, күш-ажыл кылып шыдаар кижилер колдуу чок, сиген белеткелинде хаара туттунган. Бай-Тайгада ниитизи-биле 107 муң ажыг баш мал бар, аңаа беш муң тонна ажыг сигенни курлавырлап алыр сорулгалыг. Кожууннун девискээринде тараан болгаш боду үнген сигенниң үнүжү чаагай. Хуусаа кыска, курлавырлап алыр мал чеми хей. Бо харысалганы билгеш, кожууннун чурттакчы чону сиген белеткелин дүн-хүн чок чорудуп турар деп чугаалап болур. Хүндүс сигенни кезип, бөлгеш, кежээ серинде коданнарже, суурларже сөөртүп турар.

Сиген белеткелинде 400 хире кижиге, 8 трактор болгаш өске-даа техника хаара туттунган. Сигенни колдуунда хол-биле кезип турар. Бай-тайгажылар бо хүнге чедир ийи муң тонна хире сигенни сарааттап алгаш, онаалдазын 40 хуу чедире берген. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринден «Бай-Тал» каттышкан күрүне бүдүрүлгези, «Кызыл-Даг», «Кара-Хөл» көдээ ажыл-агый каттыжышкыннары сиген белеткелиниң ажылын багай эвес организастан. Малчыннар, араттар, хуу кижилер сиген белеткелин шалыпкын чорудуп турарлар.

КЫШ КОРГУНЧУГ ЭВЕС

Кызыл-Даг сумузунун социал адырының албан черлери кышка белеткелин колдуу доозуп турар. Тамара Маадының эргелекчилээни эмнелге амбулаториязы септелгезин эки шынарлыг чоруткан. Эмнелгеге келген улуг улусту, бичии уругларны, херээженнерни хүлээп алыр өрээлдерни тускайлап кылган, чогуур дериг-херекселдерни салган. Оларны каастап, дерип кылганы көрүштүт. Ылаңгыя уруглар өрээлин чаштарга таарыштыр кылган. Өрээл бүрүзүнде хамаатыларга сүмелерни асқан. Аңаа келген кижиге бүрүзү ажыктыг хей чүүлдерни билип ап болур.

Эмнелге эм-таң аймаа-биле эки хандыртынган. Кыжын одаар хөмүр-дажын курлавырлааш, шыгжап алган.

Таан-оол ХЕРТЕК.

“СЕТКИЛИВИС ХАНЫЗЫНДАН”

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ужуражылга-концерттин эртирикчизи Андрей Чымбаның көрүкчүлөрдүн мурнундан салган айтырыгларына С-Х. Намчылактын харылырындан каш домакты кириээли: «Мен музыканың эксперименталдыг делегей аянында ырлап чоруур кижиге мен. Бо аянда ырың эгези, төнчүзү ыңдыг болур деп тодаргай дүрүм чок. Кол-ла чүвө — сагыш-сеткилдин кыйгызы-биле ырлаар. Ыраажы болуру херээжен кижиге амыр эвес. Ийи катап өглендим, бажыңга олурар үем шуут чок-тур. Ыр дээр-ле — төөгү-дүр. Чуртталганың кандыг-бир үзүндүзүнүң көрүнчүү. Ырлап чорааш, аңгы-аңгы черлерни кезидим, эргидим. Чангыс бодал хөрээмге хевээр артар — Тывага чедер чер черле чок-тур. Бүзүрөңер, чонум, Тыва чурттуг болганымга сеткилимден чоргаарланыр-дыр мен. Тывалар сагыш-сеткиливи эң-не эриг, чым-

чак чон бис. Шуптувус чаштарга ынак бис, а эр кижиге бүрүзү кыс кижиден аваны танып чоруур».

Шынап-ла, артистиң бодалдарының бадыткалы — ооң ырлары төрүттүнген черин, чуртун алгап ырлаан. Тааланчыг аялга шурап баткан хемнерни, хову-шөлдерни сагындырып, уян сеткилди оттуруп келир.

Чанчылчаан концерттер дег эвес, ужуражылга-концерт-тир деп чүүлдү ТР-ниң Чазак Даргазының келгени бадыткаар. Шериг-оол Дизиживичиниң чугаазы ТР-ниң Чазаның, чонунун мурнундан ыраажыга улуг үнелел болур.

— Хүндүлүг Сайын-Хоо Намчылак! Силерниң кайгамчык концертиңерге ТР-ниң Чазаның мурнундан сөс ап, өг-бүлөви-биле сонуургап көрүп келдивис. Чонга сөңпөң чоруур ырларыңарның дээжизин дыңнап, билип алдывис. Тываның дугайында

Тываның уруу Силерниң дугайыңарда Россияда, делегейде калбаа-биле мактап бижип турар. Силерниң ховар салым-чаяныңарны бөгүңгү көрүкчүлөр безин бадыткап тур. Силер — уран чүүлдүң өндүрү силер. Тыва Республиканың амыдыралыңга, сайзыралыңга улуг сагыш салышкын, үлүүн каткан эң-не төлөптиг, чуртунун чоргааралы хамаатыларың ады кирген «Алдын номче» Силерни кириген бис. Төрээн Тываның төөгүзүңгө улуг исти арттырып турарыңар дээш байыр чедирип тур мен. Шилилге комиссиязының часпайн ажылдааның адыш часкаашкыны херечилеп тур.

Тывага чедип келириңерге, концерт дугайында чугааны кылган бис. Хөгжүм үдөлгези кандыг болур ирги дээн болгай силер. Бөгүңгү оолдарның ойнааны силерге таарышкан боор деп идегедим. (С-Х. Намчылак «тергиин болду» деп харылады). Четтирдивис, оолдар, Монгуш Андрей база эр хей!

Ам Тываның Чазаның мурнундан күзел-саналдарывысты илередир-дир бис. Бирээде, бо

чылын келгениңер дыка өөрүңчүг-дүр. Ам-даа үргүлчү үзүктөл чок кээп, концерттериңерни бараалгадып турарыңарны диледивис. Оон ыңай Австрия, Америка, Германия, Францияга эвес, маңа Тывага салгалдарыңарны өөредип, удуртуруңарны күзедивис. Өөреткен тыва салгалдарыңар-биле делегейни эргип, «олар менден ашкан» деп чорууруңарны силерден манап тур бис.

Ынчангаш хүндүлүг Сайын-Хоо Намчылак, Тыва чериңерниң мурнундан силерге чогаадыкчы бедик көдүрлүшкүннерни, ааскежикти күзеп каарын чөпшээр-реп көрүңер!»

Чылыг күзээшкннер соонда, ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак Ыраажыга өңүр чечектерни тудускан. Сайын-Хоо Намчылак четтиргенин илередип, «Тыва телевидениеге дорт дамчыдылганы бээрин чөпшээр-реп тур мен» дээниңге Чазак Даргазы «шиитпирлеттинмес айтырыглар турбас» деп түңнеди. Ш.Д. Ооржактың байыр чедиришкни ужуражылга-концертке улуг утканы киригени чугаажок. Ол чүгө ыраажыга эвес, Тываның уран чүүлүңгө, ооң сайзыралыңга Чазактың сагыш салышкын, үнелээшкнниң бадыткалы-дыр.

Дараазында сөстү ТР-ниң культура болгаш националдар херектериниң талазы-биле сайыды Эрес Данзын алган.

— Бүгү делегейге ат-алдарлыг кижиге бистиң чангыс черчурттувус болганы өөрүңчүг-дүр. Тываның арыг, кылаң суун ижи, артышсыг агаарын тынып, чараш бойдузунга ойнап өскөн кижиге ыңдыг болбайн канчаар. Сайын-Хоо Намчылак ыңдыг салым-чаяның болур ужурлуг — деп чугаалааш, дириг чечектерни сөңнээн.

«Тува-блюз» деп даштыкы, тыва дылдарга күүсеттинген номер база чараш болган. Нитизи-биле көрүкчүнүң талазындан деңзигүрлөп көөргө, дынап өөрөнгениви тыва ыраажыларың күсселделеринден элээн ылгалдыг бот-онзагай аян артистиң ырларындан-даа, шимчээшкннеринден-даа (олуруп-туруп, сцена кырынга хостуг кылаштап ырлаары) ылгалып турар. Артистиң салым-чаяныңга мөгөйг, чонунуң магадааның демдээ — үзүктөл чок сунган чечектер ооң ырлап олурганы сандайының чанында бедип үне берген.

Эң-не сөөлгү номерни чарлаптарга, зал иштиң өөрүшкү,

шимээң дола берген. «Дагларым». Даглар — Тываның онзагай бойдус каазы. Ырны дыңнап олурарга, сагыш-сеткилге хоюңадыр дээп, кажааланган даглар, өшкү-хоюн дозуп ойнаан бичии уруг, чашкы үе каракка чайгаарла көстүп келир.

Азияна Хомушкү, студент:

— Бо концерттиң өртээңге бергезинмейн көрүп алганымга черле хараадавас-тыр мен. Дыка солун болду. Артистиң ырлары хоюг, дыңнаксанчыг. Даштыкыда дискотека шөлүңгө «А, шу, декей оо!» деп ырлаарга, аныктар катаптап, танчылап турганын телевидениеден көргөн мен. Сураглыг артист үргүлчү Тывага кээп турар эвес, концертин көрүп алганымга өөрүң-дүр мен.

Анчылмаа Донгак, пенсионер:

— Тываның сценазыңга Сайын-Хоону көрбээнимден бээр үр-ле болду. Даштыкы чурттарың культуразың бодунуңга илип, чогаадыкчы өзүлдени ап чоруур артист-тир. Тыва чонунуң национал хөөнүн кагбайн чоруурун үнелээр-дир мен. Сөөлгү үеде кижиге концерт көөр-даа харык чок — дааш-шимээң кулак чарлып калгы дег. Бөгүңгү концерттен дыштанылганы алдым. Хөгжүмчүлөр база шыдадылар.

Концертти-даа, шиини-даа алгаш көөргө, кол кижилер кееге артыңга «көзүлбөс» артып каар. Сайын-Хоо Намчылак биле Андрей Монгуштуң «Сеткиливи ханызындан» деп концерттиңе кол удуртулганы чоруткан «Устүү-Хүрээ» дириг хөгжүм фестивалының эгелекчизи, уран чүүлдүң дагдыныкчызы Игорь Дүлүштү, ооң эштерин онзалап демдеглээри албан.

Концерт соонда журналистерниң дилээ-биле болган парлаг конференциязыңга артистиң амы-хуу чуртталгазыңга хамаарыштыр айтырыглар салдын-маза-даа (үениң кызыгызы-биле), буддизм философиязыңга артистиң делегей көрүүшкүнү-биле чыылганнар танышкан.

Чылда чүгө чангыс катап кээри-биле кызыгаарлаттын-майн, концерттерин удаа-дараа чонунга бараалгадырын манап, Сайын-Хоо Намчылакка номчу-чуларың мурнундан аас-кежикти, чогаадыкчы бедиктерни күзедивис.

Тайгана ОЧУР.

ЧУРУКТАРДА: Андрей Монгуш, «Алаш» бөлүүнүң оолдары; Сайын-Хоо Намчылак.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

Чазак Даргазының ажил-албаны БЕЛЕТКЕНГЕНИ ХООМАЙ ЭВЕС

Республиканың өөредилге черлеринде чаа өөредилге чылынга белеткел ажилдары дооступ турар. Тургустунган эки чаңчыл езугаар сентябрь 1-ниң бүдүүзүнде республиканың бирги удуртукчузу болгаш өөредилге адырын харыылап турар сайыттар хоорайның өөредилге килдизиниң удуртукчузу база ТР-ниң социал хөгжүлдө департаментизи-биле кады найысылалдың школаларына, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге барып, оларның белеткелин хынаан. Ийи хүнүнүң ажилының үезинде – август 22-23-те, школаларның хөй нуруузунда ажилдар дооступ турары илерээн. Тыва Республиканың Чазак оларның капитал септелгезинге 221 млн. ажыг рубльди үндүрүп берген турган. Бо чылын педагогика колледжизиниң, №4 профтехучилищениң кырында шывын, 1 болгаш 11 дугаар школаларның шалаларын септээн. №2 школага немей туткан орансаваның септигин септээр талазы-биле айтырыг шийтпирлеттинип турар. Канализация системаның капитал септелгезин чорудары негеттинип турар. Бо хүннерде республика школаларының кол нуруузуна компьютерлерни тургузар.

ТР-ниң Чазаның Даргазы Кызылдың кол объектилериниң бирээзи — хем ол чарының чурттакчыларының манап, шаг болганы №8 школаның чаа орансаваның тудуунга база четкен. Юрий Журначанның удуртканы тудугжулар бригадасы школа иштинде ажилдарны доозуп, оң бетин асфальтлап эгелей берген. Мында эң чидиг айтырыгларның бирээзи канализация айтырыгы болуп артпышаан. Тудугжулар коллективи ону чоокку үеде шийтпирлеттеринге идегеп, амдыы дээрзинде түр үениң септигин школа чанында девискээрге тургузар деп турар. Республиканың Баштыңының №8 школаның коллективи-биле ужуражылгазының үезинде спорт залының төлөвилээш-

кинин эгелээрн шийтпирлээн. Чазактың чоокку үеде планнарында хем ол чарыныга идепкейлиг ажилдарны чорудары, хөй каът бажыңнарны, арыглал дериглерин база чылыг үндезинерин тудары көрдүнүп турар.

Кызылдың №9 школа-гимназиязынга үстүкү класстарга өөредилге чорудулгазын мергежилдер аайы-биле хуваарының айтырыын чугаалашкан. Ону боттандыраарына школада бүгүле таарымчалыг байдалдар бар. Мында боттуң театр-планетариин тургускан. «Маңаа кол-ла чүүл — өөредилге чорудулгазын шын организаастаары, уругларны артык информация-биле могоптазы» — деп, Ш.Д. Ооржак демдеглээн. — Алызында барып, силерниң школаңарның баазызынга физика болгаш астрономия башкыларына курстарны организаастап болур-дур. А ону чорудар дие, ТР-ниң Чазаның үндүрүп берген акшазы-биле физика болгаш химияның тускай кабинеттерин деириңер эргежок чугула» — деп, ол чугаалаан.

Кадрлар айтырыын шийтпирлээриниң, ылангыч даштыкы дыл башкылары-биле школаларны четчелээриниң, уругларның

кадыкшылының болгаш бо талазы-биле ажилды сайзыраңгай-жыдарының айтырыглары школалар коллективтери-биле ужуражылгалар үезинде көдүртүнүп турган.

«Агрономия» мергежилди

катап тургузарының дугайында айтырыг көдээ ажил-агый техникумунга көдүртүнген. Шериг-оол Дизиживич ук мергежилдин бистин республикага чугулазын, ужур-дузалыын айтыркан. «Амгы үеде эң-не шингээлдеги адыр — агробизнес» — деп, ол демдеглээн. Чоокку үеде республиканың найысылалын долгандыр агрокуржагының төлөвилелин ажилдап кылыр. Моон-биле колбаштыр Кызылдың укжыдыг девискээринде бок төгөр черлерни аштап-арыглаар, бичежек теплицаларны болгаш сүт, ногаа, эът садар сайзыраңгай рыноктарны тудар. Ону боттандыраарына кадрлар — зоотехнологияның, ветеринарияның, үнүш ажил-агыйының, селекция ажилының үндезинерин бирир, рынок экономиказының байдалдарына ажилдап шыдаар бедик мергежилди ажилчыннар негеттинер апаар. Ынчангаш тус черниң көдээ ажил-агый тех-

никумунуң баазызынга агрономнарны белеткээриниң чугулазы-даа ында. ТР-ниң Чазак ук өөредилге чериниң удуртукчузу-биле кады техникумунуң чаартылгазының, аңаа кадрларны белеткээриниң дугайында Россияның ниити болгаш профессионал өөредилге яамызы-биле дугуржулганың төлөвилелин белеткээр.

Кызылдың экономика болгаш эрге-хоойлу техникумунуң ийи өөредилге корпустарында арыг-силини-даа, чурумнуу-даа аажок. Хуралдаар залдың капитал септелгезин чорудуп турар, спорт залын тудары көрдүнген. Амгы доозукчуларның профессионал белеткелениң эки деннели ук өөредилге чериниң Сибирьниң хереглекчилер кооперациязының университеди-биле сырый кады ажилдажылгазындан улуг хамааржыры чугаажок. Сибирьниң эң эки дээди өөредилге черлериниң бирээзиниң салбырын бо техникумунуң баазызынга ажитканы оң бир бадыткалы болур. Эрткен неделяда Ш.Д. Ооржак үстүнде ады кирген университеттин ректору Арнольд Бернвальд-биле ужурашкаш, кады ажилдажылганы моон-даа сонгаар уламчылаарын дугурушканнар. Чоокку үениң планнарында — Сибирьниң хереглекчилер кооперациязының университетиниң Кызылда салбырын литература, мебель-биле хандыраары, өөредилге корпустарының капитал септелгезин доозарына акша-хөренгилерни үндүрүп бээр. Кедизинде барып салбырның чаа орансаваны тудары көрдүнүп турар.

Пятницаның орай кежээзинде Чазак Даргазы ажилчын хуралды чыылдырып, аңаа көргөн чүүлдеринге үнелелди берген. «Ниитизи-биле бистин өөредилге черлеривистин сентябрь 1-ге белеткел ажил-агый-тыр. Мээң берген чөмөлөлдөрүмни ук хуусаага чедир эдип, күүседир боор дээрзинге идегеп артым».

Саяна МОНГУШ.

МАЛ ЧЕМИ — 57 ХУУ

Бо хүннерде Чөөн-Хемчик кожуунуң ажил-агыйларында янзы-бүрү хевирниң 88 муң баш малы бар. Бар малдың кыштап чииринге ниитизи-биле 12 муң тонна сигенни кожуун белеткел кылыр планныг. Амгы үеде сиген кескен чери 6626 га, бөлгени — 6848 га азы 57 хуу күүсеттинген.

Мал чеминиң белеткелинде 62 звено, 840 кижжи ажилдап турар. Оларда 32 сиген кезер агрегат, 22 дырбааш, 40 трактор быжыглаттынган. Кожуун 12 муң тоннаның кырынга 7 муңну немей кылгаш, сиген белеткел кошкак ажил-агыйларга садар сорулганы салып турар.

1 тонна сигенниң өртээ 700-800 рубль, 1 пресстеп каан сигенниң өртээ — (20 кг) 30 рубль.

2002 чылдың часкы хову ажилында Чөөн-Хемчик кожуунуң ажил-агыйлары 2503 гектар черде тараа культураларын, 404 га картофельди, 38 га ногаа аймаан тараан. Бо чылын тарааның үнүжү эки, оң-биле чергелештир ажил-агыйлар 1 гадан ортумаа-биле 10 центнерни алгаш, күзүн 2500 тонна тарааның дүжүдүн алырын планнап турар.

Чөөн-хемчикчилерниң малга сиген-ширкий болгаш күскү дүжүт ажаалдазынга белеткел ажилдарындан аңгыда, чугулага ап турар хемчеглерниң бирээзи — кожуун девискээринде конопля деп чыдыг чашпаны узуткаары. Бо хүннерде конопля үнген девискээрлерден 283 ганың шык базырлышкынын кылган, 140 ганың чыдыг чашпанын кезип узуткаан болгаш суурларның орук кыды, буга дөстөринде үнген чашпанын 158 газын холбиле арыглаан, химиктиг арга-биле 690 ганы арыглаан база хөй-ниити черлериниң девискээриниң 1271 газын узуткап чок кылган. Ажил ам-даа уламчылап турар.

Бистин корр.

БОДУҢАРДАН АЙТЫРТЫНЫП КӨРҮҢЕРЕМ: «ТӨЛЭЭН МЕН БЕ?»

(Төңчүзү. Эгези 1-ги арында).

Төлөттинмээн чыгып келген өрелерниң айтыры кожуун, суму чагырга даргаларының харысалга чок, шүшпөң ажилына база-ла хамааржы бээр. Көдээ школаларда үш партаны көрүп алгаш азы бичи үгек бажыңны клуб кылдыр санааш, энергия сайгарлыкчылары ажилдап турар улуг бүдүрүлгө кылдыр көрүп, агар сан бижип берип турган таварылгалар бар. А тус черниң даргалары ону херек албас, холун чайып каар, ол хамаанчок боттарында чок кудумчу чыры дээш төлөвирни ап турган. Бурган өршээ, ыңдыг таварылга моон сонгаар катаптавазын.

Херек кырында энергия курлавырын ажилдап турар 1592 бюджет организациялары республикада ажилдап турар электр энергиязының 9,6 хуузун ажилдап турар. Ол организацияларга электр энергиязының ажилдалының талазы-биле чоруткан хыналданың түңнели ТР-ниң Саң-хөө яамызын кайгаткан. Тус черлерде ажилдап турар

электр энергиязының учеду кончук сандаргай, электр энергиязын санаар приборлар чок, бар-даа болза эргижирээн, үрелик, үезин эрттир ажилдап каапкан. Ындыг байдалды электр берикчилери ажилдап, ажиллаан электр энергиязындан артыкка 1,5-2 катап улуг саннарны бижип берип турар. Оларга ыңдыг орукту моон сонгаар тургуспас ужурулуг. ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак саң-хөө ажилдакчыларына мындыг даалганы берген, бир эвес бюджет ажилдакчылары ажиллаан электр энергиязын санаар приборларны кылдырбас болза, ол организацияларны акшаландыраарын соксадыр. Баш удур санаашкын езугаар алырга, электр энергиязын санаар приборларны (счетчиктерни) салыптарга, ол чокка төлөп турганындан өртөк 30 хуу чийгей бээр, азы 1,5-2 катап камналганы оон чедип ап болур. Бөдүүн приборну тургузуп алырга, кайы хире камналгалыг болур дээрзин, удуртукчу хамаанчок, бичи уруг-даа билип каап болур.

«Тывазнерго» ААН болгаш «Тывакоммунэнерго» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгези бюджеттин энергия хереглекчилеринге 694,44 муң рубльге өрөлөнгөн. Ынчап кээрге, ТР-ниң Чазак энергетиктерге дузалаар сорулга-биле бюджеттин кодекзиниң чурумун хажытпышаан, оларга акшаны аванс-биле шилчидип берген. Моон сонгаар хереглекчилер-биле электр энергиязының сайгарлыкчылары бот-боттарының аразына таарымчалыг байдалды тургуза бээр боор деп бүзүрөп каалыңар.

Электр энергиязында төлөттинмээн өрелерни чугаалажып тургаш, чедери берге кожууннарда ажилдап турар дизельди электр станцияларының дугайында чугаа чайгаар-ла тургустунуп келген. Ол станцияларның ажил-агыйының саң-хөө дугайында хоп чугааны сайгары негеттинип келген. ТР-ниң Саң-хөө яамызының сайыдының оралакчызы Любовь Анай-оол баштаан комиссия ону сайгарып, түңнелди үндүргөн. Чедери

берге кожууннарже чаңгыс эвес удаа чоруп тургаш, кончук улуг хажыдышкыларны илереткен. Тожуда, Мөңгүн-Тайгада, Качыкта, Кунгуртугда дизель-биле ажилдап турар электр станциялары бир киловатт-шакта бүдүрүп үндүргөн электр энергиязының өртээ, өске черлерге бодаарга, 16-21 катап улуг болган. Ажилдап үндүргөн болгаш ажиллаан электр энергиязының учедун тургуспаан. Эрткен чылын 171 тонна ховар кыварчаар материалды артыкка чарыгдан. Чамдык черлерге чурттакчы чоннуң өрезинге, бүдүрүлгениң бот-үнезин кири санап каан болган.

Боттарының эрткен чылгы частырынын девискээр энергетика комиссиясы бо чылын эткен, электр энергиязының бот-үнезиниң ортумак өртөөн 6,94 рубльге тургускан, дизельди электр станцияларының ажиллаарына чарыгдан бюджеттин 4,3 млн. рубльди эгидери көрдүргөн. Кончук улуг ажилды кылып чоруткан комиссия мындыг

түңнелге келген: бо чылдын бирги чартында хереглекчилерниң-даа, чурттакчыларның-даа сонургалын куду көрбөй, дизельди электр станциялары херек кырында электр энергиязын бүдүрериниң талазы-биле чарыгдалын кудуладып, бюджеттен 5 млн. ажыг рубльди бадыраары көргөн.

Төлөттинмээн өрелер соңгулдаль чамдык удуртукчуларга база салдарлыг болган. Чон дээш ажилдап чоруур ажил-агый кижилерни чон сонгуп ап турган. Кайы хире чарыгдан сен, ол хирени төлээр үе келген. Чылыг, чырык айтыры — бистин амыдыралывыстың тудуш кезээ. Баштай бодунардан айтыртынып көрүңер даан: **Төлөөн мен бе?** Чылыг-энергия комплекстеринде болгаш чуртталга-коммунал ажил-агыйларында тургустунуп келген кризисти шийтпирлээр бистен хамааржыр дээрзин утпаалыңар. Чурттакчы чон эвээш-даа эвес, хөй-даа эвес — 150 ажыг млн. рубль өрелиг болуп турар.

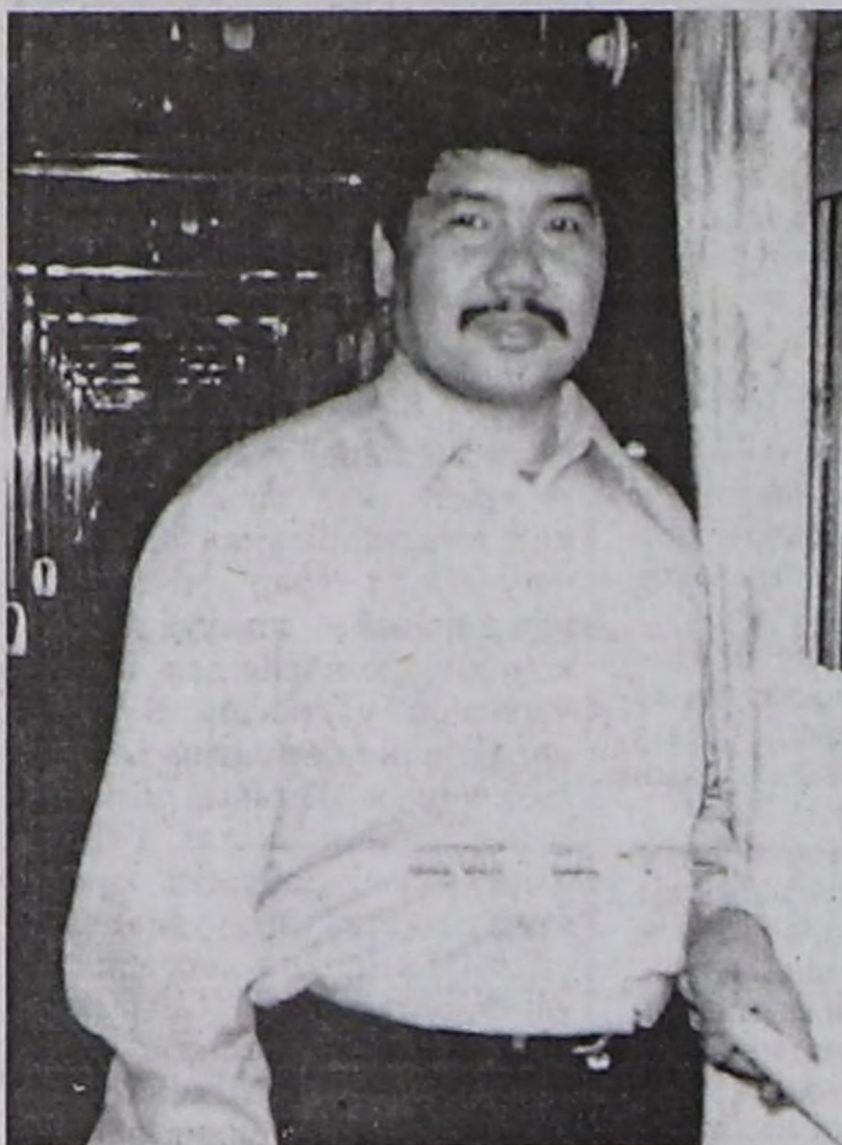
Альберт ХОМУШКУ.

Ажыл-биле хандырылга

АМЫДЫРААР ДИЗЕ — АЖЫЛДААР

Чонну ажылга хаара тудар талазы-биле күрүнениң федералдыг албанының ТР-де департаментизи база ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле күрүне комитеди дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң доозукчуларына ажылдаар хостуг олуттарның ярмарказын август 21-де Улусчу чогаадылга бажыңыга эрттирген.

Ярмарканың кол сорулгалары-биле таньштырарын Чонну ажылга хаара тудар талазы-биле күрүнениң федералдыг албанының Тыва Республикада департаментизиниң даргазы Виталий Сергеевич ЧАЖ-ООЛДАН диледивис. Ол мынча диди:

ямының төлээзинге баргаш, документилен кергүзер, келгеннерниң аразына шилилге болур. Ынчангаш ажыл берикчилеринге база таарымчалыг байдалдарны тургузуп турарымыс ол.

Кызыл-кызыл-нарга таваржып, ажыл чок артканарга пособиелерни төлеп турар бис. Стипендия-биле хандырылгалыг, 6 ай хуусаалыг компьютер курузунга өөрөнгөш, бо хүнге чедир 668 кижжи шынызылганы алган.

Шынап-ла, бөгүнгү ярмаркада келген аныяктар зал долу. Шулту кожууннарда ажылдаар хостуг олуттарның даңзызын ханада аскан. Келгеннер бүрүткел эрткен соонда, хурал ажылын эгелээ.

Хуралга ажыл-берикчилери сөс алган. Ниити болгаш профессионал өөредилге ямызының килдис эргелекчизи Ч.О. Сундуй көдээ школаларга даштыкы дыл, физика, төөгү, информатика, күш-ажыл башкыларының хереглеттинип турарын айыткан. ТР-ниң Чазак Даргазының доктаалында 2001 чылдан эгелеп көдээ школаларга орус болгаш даштыкы дыл башкы-

ларының шалың акшазына 500 рубльди немээри көрдүнгөн.

Садыг-саарылга төвүнге супер-маркет ажыттынары-биле компьютерни кончуг эки билер кадрлар, менеджерлер херегин ТР-ниң Садыг, чоннуң ус-шевер амыдырал хандырылга ямызының сайыды А.В. Брокерт дыңнаткан. Кадык камгалал ямызының кадрлар талазы-биле кол специализиниң хүлээлгезин күүседип турар О.М. Оолак база-ла көдээ черлерде эмчилерниң чедишпезин чугаалады. Аныяк эмчилер бажың-балгат-биле хандырылга, чиигелделер чогуңдан суурларга ажылдаар күзели чок. Оон ыңай социал педагог база психолог эртемниглерни ямы чалаан.

Хореограф, хөгжүмчү, библиотекарлары, күрүне филармониязынга ыраажыларны хүлээп алырын Культура болгаш националдар херектериниң та-

лазы-биле ямының килдис эргелекчизи У.Б. Хертек чугаалаан. Иштики херектер ямызы (кадрлар удуртулгазының начальниги А.М. Айдын-оол сөс алган) дүнхүн дивейн, хүлээлгезин күүседип чоруп каар бо харысалгалыг ажылга юрист мергезилдиг специалистерни чугула хергелеп турар. Ажылдап турар специалистерниң эртем деңгели чавыс — чүгле 22,3 хуузу дээди эртемниг. Аныяк-шырак оолдарны (уруглар шуут долу) ИХЯ ажылче чалап турар. Көдээ ажыл-агый ямызының кадрлар килдизиниң начальниги Ч.О. Баталова көдээ черлерде кол бүдүрүлгелер, фермалар дүшкенинден чер, мал ажыл-агыйын сайзырадып, ботхуу ажылдарны эгелээрин доозукчуларга сүмелзэн. Ортумак эртемниглер көвүдээнинден чүгле дээди эртемниг кадрлары-биле ажылдаарын ук ямы дыңнаткан.

База ол ышкаш «Болат» деп кызыгаарлаттынган харысалгалыг эштежилгениң директору К.Ч.Ооржак, «Тывасвязьинформ» бүдүрүлгениң инженерни Е.Г. Горбунова, ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө ямызының хоойлу-дүрүм талазы-биле инспектору С.С.Түлүш сөс алганнар.

Ярмарка төнүп турда: — Ажыл чок чоннуң 46,8 хуузу аныяктар. 16-дан 30 хар назылыгларны ажылга хүлээп алыры берге — ажылдаан стаж-дуржулгазын база көөр боор-дур. Аныяктарга деткимче кылдыр мындыг ярмаркаларны эрттирип турар бис. Ынчалза-даа чамдык ямыларның төлээлерин чалаарывыска келбээн-дир. Кожууннар төлээлеринден 9 кижжи келген — деп, ТР-ниң ажыл-биле хандырылганың федералдыг күрүне албанының даргазының оралакчызы У.А.Кюрю бодалын илеретти.

Тайгана ОЧУР.

ЧУРУКТАРДА: Чонну ажылга хаара тудар талазы-биле күрүнениң федералдыг албанының ТР-де департаментизиниң даргазы В.С.Чаж-оол; ооң оралакчызы У.А.Кюрю; дооскан эртемнериниң аайы-биле аныяктарның бүрүткел эртип турары.

Василий БАЛЧИЙ-ООЛДУҢ тырттырган чуруктары.

—Ажылдаар хостуг олуттарның ярмарказы дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң доозукчуларын ажылга хаара тударынче кол угланган. Бо ажыл 2001 чылдан эгелзэн. Кожууннарже база үнүшкүннерни кылып турар бис. Бо чылын 32 ындыг ярмарканы эрттирери планда көрдүнгөн. Улуг-Хем, Чадаана, Чеди-Хөл, Тес-Хем, Эрзин, Кызыл кожууннарынга четкен бис. Бөгүнгү эртип турар бо ярмарка мергезил аайы-биле таарыштынган — ажыл-агыйның шулту ямыларын чалаан бис. Чижээлээрге, башкы эртемниглер ол талазы-биле харыылаар

СӨӨЛГҮ ШАКТА

◆ РФ-тиң Президентизи В.Путин Ыраккы Чөөн чүкте албан-чоруун уламчылавышаан. КУДР-нуң удуртукчузу Ким Че Ир-биле үрө-түннелдиг ужуражылгазының соонда, Приморье, Хабаровск крайларның, Сахалин областың, еске-даа девискээрлерниң удуртукчулары, чон-биле уждуражып, шериг кезектеринге чораан. Владимир Путин Москвага даарта ээп келир.

◆ РФ-тиң Күрүне Думазы Россияның 2003 чылда күрүне бюджетиниң төлөвилелин чугаалажып эгелзэн. Чылдың эң кол документизин бүгү талалыг чугаалажып көргөш, хүлээп алыры мурнундагы чылдарда

дег нарын болурун депутаттар сагындырган. 2003 чылда РФ-тиң күрүне бюджетиниң кемчээли 2 триллион 400 миллиард рубль хире болуру дыңналган.

◆ Дөрт хонук бурунгаар россий-грузин кызыгаарга хайгылга чораан наряд-биле харылзаа үзүлгөн. Истеп кээрге, 8 кызыгааржы өлүрткен, ийизи ис чок читкен бооп турар. Джейраж кызаазына болган болушкунну дөрт хынаары-биле РФ-тиң федералдыг кызыгаар албанының директорунуң оралакчызы В.Круглых ында чеде берген.

◆ Чечняда дээрбечилер даглардан бадып, орту черлерже баары-биле сөөлгү хүннерде Ханкалага, Грозныйга, Гудермес-

ке элзэн каш чазылдырышкыннарны кылган. Дээрбечилерниң аразында арабтар хөй бары илереп турар. Кызыгааржылар 20 шаа дээрбечини узуткаан, арткан 80 ажыг дээрбечилер Россияның кызыгаарынче чоокшулап шургуп эртери-биле ийи-үш кижиге үстүп чаштына берген. Оларны тударынга хөй саныг шеригни хаара туткан.

◆ Эрткен неделяда Камчаткага МИ-8 деп ийи вертолет чедер черинге четпейн, ара хонар ужурга таварышкан. Аңа олурган 12 болгаш 18 кижжи ондакка таварышпаан. Вертолеттарның хүртүлери үрелик бол-

ганы илерзэн.

◆ Приморье крайга угааны баксыраан бир кижжи «Сайгак» деп араалыг боо-биле хөй кижжилерни боолааш, 4 кижжини өлүргөн, 12 хамаатыны балыглаан. Кеземче херзэн оттурган, истелге чоруп турар.

◆ АКШ бо чылын Россияда 41 атомнуг эрги хемелерни чазып, оларны коргунчуг бүдүмелдерден арыглап-аштаарына дузалаар.

◆ Азербайджанга эрткен референдумга чоннуң 90 хуузу киришкен. Чурттуң Конституциязынга 21 хире ескерилгелер кирерин барык шийтирилзэн.

◆ Волга хемниң Хвалында хем кежер паромнуң башкарыкчызы Владимир Иванович Федосеев пенсияже үнге-ле 7 чыл эртсе-даа, паромун башкарышпаан, ук паромга «Владимир Федосеев» атты тывыскаан.

◆ Афганистандан Таджикистанның кызыгаарын шургуп эртерин оралдашкан саттынчыкчы дээрбечилерни россий кызыгааржылар ойтур шапкан. 2 дээрбечини узуткаан, артканнары арга-эзимнерже киргеш чаштына берген.

(Агентилелдер медээлеринден).

ЭКОНОМИКТИГ БАЙДАЛЫВЫС КАНДЫГ ЭВЕС, КӨРЭЭЛИ

Чоннуң амыдыралы экижээн

Август айның эгезинде РФ-тиң Статистика талазы-биле күрүне комитетинин берген медээзинден алгаш көөрге, россиянарның амыдырал-чурттаарының ишти деңгээли дөрт чыл эрткенден бээр 1998 чылдың «кара августун» деңгээлинге четкен.

Статистиканың берген сан-медээлерин эзугаар алырга, 1998 чылдың бирги чарты-биле 2002 чылдың июнь айны деңгээрге, чурттаачы чоннуң акша орулгазы 5,4 хуу, сөөлгү алды айда ажыл төлевири 18,5 хуу өскөн. Ажыл чок кижилер эвээжээн болгаш ажыл төлевириде өрелер 60 хуу кызырылган. Чурттаачы чон артыкшылдыг акшазын ук иштинге шыгжавай, банкларда шыгжадып турар апарган. Бо чылдың июль 1-ниң байдалы-биле алырга, чурттаачы чоннуң агар санында 840 млрд. рубль шыгжаттыганын азы чыл эгезинден бээр 19,6 хуу өскөн.

Пенсияның хемчээли-биле өрткөткө эзүп турарында ылгал тургустунуп келген. Барааннарда болгаш ачы-дуза чедирилгезинде өрткөткө 1998 чылдың август-биле деңгээрге, 2,5 катап улгаткан. Бай-шылдыг кижилер биле ядамык кижилернин аразында кончуг улуг ылгал тургустунуп келген. Бай кижилер ядамык кижилерден 13 катап «тодуг» чурттап турар, а сайзыраңгай капиталист күрүнелерде ол сан ийи катап эвээш.

Хөй тараа артык эвес

Чоокта чаа РФ-тиң Чазак Даргазының оралакчызы, көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем сайды Александр Гордеев Краснодар крайга болган дужут ажаалдазының байырлалына киржип, мурнакчыларга белек кылдыр чийк машиналар бээрин аазаан. Бо чылын Россияның девискээринде тарааның дужуду эки болуп турар. Эрткен чылын 85 млн. тонна тарааны ажаап алган. Сайыт А.Гордеевтиң чугаазы-биле алырга, ийи чыл улаштыр Россияда тарааның дужуду эки болуп турар. Курлавырда ам-даа 100 млн. тонна тараа бар. Тараа кажанда артык эвес, ону үш чыл шыгжап болурун сайыт сагындырып, ылангыя көдээ ажыл-агыйны сайзырадырынга хаан, куш ажыл-агыйларын хөгжүдеринге тараа чугула херек дээрзин айткан.

Россия 1998 чылда – 48 млн. тонна, 1999 чылда – 59 млн. тонна, 2000 чылда – 65 млн. тонна тарааны ажаап алган. Келир чылын кандыг чыл болуру билдинмес. Тарааны үезинде чидириг чокка ажаап алыры — ол көдээниң ажыл-ишчилеринин херээ эвес, Чазактын дорт хүлээлгези болур дээрзин А.Гордеев чугаалааш, ол талазы-биле тодаргай хемчеглер алырын аазаан.

Россия — делегейде тараалаң күрүнелеринин бирээзи, эрткен чылын даштыкы чурттарже 5-6 млн. тонна тарааны саткан, бо чылын база ол хирени садарын көрүп турар. Африканың чамдык чурттарында тарааны мөөнү-биле садарының төвүн тургузарын өөренип

көрүп турар.

Чондан чээли алырын көрүп турар

1998 чылдың дефолтузунун соонда РФ-тиң Чазак бир дугаар чондан чээлини алырын дилеп турар. РФ-тиң Чазакны кежи-гүннери 2002-2005 чылдарда иштики болгаш даштыкы чээли-лерниң программасын деткээн. РФ-тиң саң-хөө сайыды А.Кудринниң чугаазы-биле алырга, кымның ведомствозу ол документини белегтээн-дир, чээли даштыкы эвес, иштики рынокка ажыктыг болур. Келир чылын РФ-тиң Чазак компаниялардан болгаш хамаатылардан 170 млрд. рубльдиң чээлизин алырын көрүп турар.

РФ-тиң Чазак Даргазы М.Касьянов Чазак хуралына ол чээлини иштики рынокту хөгжүдеринге ажыглаар бис, боду-вустун дужунда Кыдатка, Индияга, Вьетнамга болгаш өске-даа чурттарга чээлини бээрин көрүп турар бис, чүге дээрже даштыкы барааннарны садып алырынга деткимче болур деп тайылбырлаан.

2003 чылдың бюджедин сайгарып эгелээн

Бо чылдың август 8-те РФ-тиң Чазак Хуралына 2003 чылдың бюджетинин төлөвилелин чугаалажып көргөн. Келир чылын даштыкыда өрелерни доозазын төлээри-биле бюджет нарын байдалда тургустунуп турар. Шериг кижилернин шалыңын өстүргени, пенсионерлернин пенсиязын улгаттырганы болгаш өске-даа чарыгдалдар моон мурнунда турганындан көвүдээн. РФ-тиң Чазакны, Күрүне Думазының, Федерация Чөвүлелинин талазындан тургустунган бюджет талазы-биле үш таланың комиссиязы ажылын дооскан. Ынчалза-даа чурттуң эң кол саң-хөө документизи кижги бүрү-нүн сеткилинге таарышпайн турар.

Амдызында чажыт саң-хөө документизинге РФ-тиң Саң-Хөө яамызының чамдык специали-тери боттарының бодалдарын чажырбайн чугаалап турар. Сөөлгү ийи чылдың бюджетинге көөрдө, бо чылдың бюджетин нарын байдалда. РФ-тиң Чазак чуртка саң-хөөнүн турум байдалын тургузар дээш хемчеглерни ап эгелээн. Чуртка дефолт азы рубльдин үне чокталышкыны болбас, доллар, евро садып алырынче далашкан ажы чок деп сагындырып турар. Акшаның үне чокталышкынынга дүүштүр бюджет ажылдакчыларының шалыңына немелдени, чамдык кижилернин боттуг орулгазын улгаттылары көрдүнүп турар.

2003 чылдың бюджетинде кол көдүртүнүп турар айтырыгларының бирээзи — даштыкыда өрелер, моон мурнунда турганындан эвээжээн-даа болза, бюджетке дефицит тургузары нарын айтырыг деп, чамдык хайгааракчылар чугаалап турар. Чамдык бай чурттар: АКШ, Германия безин өрелиг болгай.

РФ-тиң Саң-хөө яамызы бюджетке хөлүн эрттир нарын байдалды тургуспайн, даштыкыда өрелерни төлээни дээр деп турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ниити иштики орулгага дүүштүр ол өрелерниң 40 хуузу, 2003 чылдың төнчүзүнде 34 хуу чедир төлээрин көрүп турар.

Европаның чамдык чурттарында ол өрелер ниити орулгага дүүштүр 60 хуу чедип турар.

Хынап келир

Россия делегейинин валюта фондузунга (ДВФ) өрелиг болурга, оң төлээлери бистин экономикавысты, саң-хөө байдалывысты чылдың-на хынап турар апарган. Олар чүгле биске эвес, делегейин өске-даа чурттарынга хыналданы чорудуп турар. Делегейинин валюта фондузунун ээлчеглиг хыналдазы бо чылдың сентябрьда келирин РФ-тиң Саң-хөө яамызының банк ажыл-чорудулгазының талазы-биле департаментизинин начальниги Антон Силданов медеглээн.

Бистин экономикавыска хыналда кылбаан хирезинде ДВФ-ниң Россияда төлээзи Пол Томсен чамдык медеглелди парлалгаже үндүргөн. Оң чугаалап турары-биле алырга, экономиканың турум өзүлдэзин чедип алыр сорулга-биле банк системазынга реформаны дүргедир, чайгаар бүткен монополияларның секторунга болгаш күрүне албанынга хамаарышкан реформаларны шиитпирлээр.

ДВФ-ниң ажылдакчыларының бодап турары-биле алырга, Россияда нарын айтырыгларның бирээзи — күрүне органның экономика айтырыгларынче «хөлгаарлап» турары, биче болгаш ортумак бүдүрүлгелериниң кошкак ажылы, энергетика адырындан аңгыда, инвестицияның хемчээлиниң чавызы дээрзин айыткан. Россияда орулга-лыг ажылдап турар бүдүрүлгелер эвээш, колдуунда нефть, газ сатканындан орулга кирип турар. Оң өртээ делегей өртээнден хамааржыр, чоорту оң өртээ бадып болур, ол Россияның экономиказынга дыка салдарлыг болур дээрзин Пол Томсен медеглээн.

Делегейинин валюта фондузунун шүгүмчүлелинге хамаарыштыр РФ-тиң үлетпүр, эртем болгаш технология талазы-биле сайыды Илья Клебанов медеглел кылган. Оң чугаалап турары-биле алырга, үлетпүр, эртем болгаш технология яамызы үлетпүрүнүн иновация сайзыралының программасын 2005 чылга чедир ажылдап кылгаш, РФ-тиң Чазакка бадылаары-биле кирип турар. Чурттуң автомобиль болгаш арга-арыг үлетпүрүнүн сайзыралының концепциязын ажылдап кылган, Чазак деткээн. Россияның металлургия программасын ажылдап кылыры дооступ турарын медеглээн.

Россия делегейинин валюта фондузундан акша-хөреңги деткимчезин албайн турар болгаш оларның-биле кады ажылдажылганың программасы-даа чок, ынчалза-даа ДВФ-биле харылзаазын үспейн келген. Фонд чүгле Россияның экономиказын хынаарынга өйлежип турар. Бо чылын Россия делегейинин валюта фондузунга 1,5 млрд долларны төлээр ужурулг турган, бо чылдың чеди айларында 850 млн. долларны төлээн. Бо чылдың январь 1-ниң медеэзи-биле алырга, делегейинин валюта фондузунда Россияның өрөзи 7,5 млрд доллар турган.

Сергей ХЕРТЕК белегтээн.

ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИНЧЕ КИРЕРИНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

Олимпийжи курлавырлар училищезинин директору Светлана Бокан-ооловна Тодосевадан чаа өөредилге чылында чаа албан-дужаалга ажылдай бергени-биле байыр чедирбишаан, каш сонуургаан айтырыгларымны салдым.

— Светлана Бокан-ооловна, чоокта чаа силерниң училищезерже кирериниң шылгалдалары болуп турган болгай, кандыг шылгалда эртер чүвөл азы силерниң училищезерже кириксээнер чүнү дужаарыл?

— Бир-ле дугаарында, чийк атлетика (маннаарын, шураарын, хараарын), ийи дугаарында, тускай шылгалда, чижээ, хол бөмбүүнүн адырынче кирерлер хол бөмбүүнге, мөгелер — хүрешке дээш, хевир аайы-биле шылгалда эртер, хол бөмбүүнге Президент кубогунун шаңналының эдилекчилери, бокс биле хүрешке Россия, Европа чергелиг маргылдааларның шаңналдыг черлерин алганнар чийгелделит эртер, үш дугаарында, орус дылга диктант бижир.

— Силер боттарыңар хуунарда хол бөмбүүнүн талазы-биле кандыг шынарлар көрүп шилип алыксаар-дыр силер?

улус тыштып келзе, оларга кирериниң шылгалдазы берге болур ышкаш-тыр. 100 кг деңзилиг кижиле 40 кг деңзилиг кижини чарыштырар болза, аар деңзилиглер хамаанчок, бичи деңзилиг оолдар маңнап шыдавас дистанциялыг-дыр силер деп көрүп тур мен.

— Дистанция улуг эвес, ол маңнап шыдавайн турган оолдарның белегкелениң багайы-дыр. Бир эвес ыңдыг (аар деңзилиг) оолдар биске өөренирин күзезе, бис база-ла ооң дурт-сынын хүреш, бокска шаан көрүп тургаш, чийгелделерни кылыр-дыр бис ийин. Тускай мергежил-диг башкылар мындыг таварылгада сөөлгү сөстү чугаалаар. Деңзи аайы-биле нормативи күүседир оларга черле албан болур-дур ийин. Күш-дамыр белегкели деңзиниң аайы-биле нормативтен көстү бээр.

— Бо чылын каш кижиге

МАГАДЫЛАЛ БАР

— Хол бөмбүүнге дурт-сын кончуг улуг рольду ойнаар, оон ыңай ада-иезиниң азы орустаарга, геннерин көрүп, узун ада-иелиг уруглар сөөлүнде барып узун болур, ада-иези хол бөмбүүнге ойнаар турган болза, мырыңай эки...

— Республика чергелиг маргылдааларга киржип турар уругларны таньыр-ла силер ыйнаан, шылгалдаларга багай көргүзүлгү болу бээр таварылга оларның аразындан болбас-тыр бе?

— Ийе, республика чергелиг азы Президент кубогу дээш маргылдаага киржип турган эки ойнаар уруглар, оолдар маңа багай көргүзүлгү болу бээр таварылгалар турар, кандыг-бир аарыгдан аарыксай бергеш ийикпе, оон-даа өске чылдаганнар-биле ыңдыг таварылгалар бо-ла болу бээр, мен оларның шаан билер болгаш ыңдыг уруглар, оолдарга уткуштур базымны кылып, кызып-ла турар болза, чийгелдени кыла бээр мен. Оларның аразында мээң төрөлдөрдө-даа чок, анаа салым-чаян ол уругларда бар боорга, деткип турарым ол-дур ийин. Ынчангаш номчукчулар соора биле бербезин бодап тайылбырлаайн. Уругларның физиологтуг байдалы (дурт-сыны) таарымчалыг болза, чийгелделерни кыла бээр бис.

— Тывада аар деңзилиг мөгелер эвээш болгай, узун дурт-сынын анык мөгелерден (аар деңзиге хүреш-даа, бокс-даа талазынче дирик) кирип алыксаар

хүлээп алыр силер?

— Тос класс баазызынга — 30, он бир класс баазызынга — 30 кижиге хүлээп алыр бис.

— Чаа албан-дужаалга ажылдап киргеш, бир-ле дугаарында кандыг сорулга салып тур силер?

— Бир дугаарында, өг-бүлениң байдалы-биле өөредилгезин уламчылап шыдавас, хөй уругларлыг, чединмес өг-бүлелерден уруглар, оолдар ажылда-вышаан, бот-өөредилге-биле өөренип алыр кылдыр аргаларны тывар мен. Омскин күрүне академиязының күш-культура болгаш спорт талазы-биле салбырынче кирип сорулгалыг мен. Чогум бистин доозукчуларывыс чылдың-на дээди өөредилге черлеринче дужаап кирип ап турар улус бо.

— Силерниң училищезерже келир чылын кирип алыксап турарларга болгаш оларның ада-иелеринге хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Чурттаар оран-сававыс чок, стипендиявыс 100 рубль, хүнде ийи-үш катап чемгерип турар бис.

Ынчангаш хүндүлүг тос болгаш он бир класстың өөреникчилери, амыдыралыңарны күш-культура-биле холбаар күзөлдиг болзунарза, Кызылдың Олимпийжи курлавырлар училищезинче кирип алыр болзунарза, улаштыр дээди эртемниг күш-культура башкызы азы тренер болу бээр магадылал бисте улуг.

Айлаң ДАРЖАА
чугаалашкан.

ТЕННИС ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ПРЕЗИДЕНТ КУБОГУ ДЭЭШ

ТР-ниң Президентизи Ш.Д. Ооржактын кубогу дээш чыл санында эртер маргылдаалар эрте-бурунгу тыва черде болгаш Россияның хоорайларында неперелди алган. Кызылга эртер теннис маргылдаазына киржири-биле бештен бежен чедир, оон-даа өрү назылыг спортчулар чурттуң кайы-даа хоорайларын-дан кээп турары — ооң чижээдир. Найысылалдың «Ирбис» спорт комплекзиниң эжи аалчыларга бүдүн хонук дургузунда ажык.

Бо чылгы август ай база ындыг болган. Алды хонук — август 19-тан 24-ке чедир үеде Россияның 14 хоорайының теннисчилери чидиг демиселге теннистин профессионал мергежилин, талантызын чонга бараалгаткан. Ачинск, Барнаул, Братск, Кемерово, Красноярск, Минусинск, Москва, Новосибирск, Омск, Саяногорск, Сочи, Тольятти, Шарыпово. Чүс ажыг теннисчилер күжүн шенешкен бо маргылдаа организастыг-даа эрткен.

Кажан-даа ындыг: кошкартары аштырар, күштүглери тиилээр. Сөөлгү ийи хүнде теннис маргылдаазының назыхар аайы-биле бөлүктөрүнүн тиилекчилери илереп келген. Он хар безин четпээн аныяк теннисчилер маргылдааны бир дугаарында дооскан. Тываны төлээлээн эн аныяк спортчулар тиилээни кымны өөртпес боор. Оларның аттары бо: уруглардан — Аня Прейман, Аня Ким, Чойганмаа Монгуш, оолдардан: Кежик Сарыглар, Самбажык Ондар, Буян Нигей. Улуг тенниске Президент кубогу дээш маргылдаа улуг салгалга аныяк салгал өзүп оарын херечилээн.

10-дан 12 хар чедир уругларның түңнел оюнунга Красноярскиден Настя Климачева болгаш Гаянэ Саркисян ужурашкан. Настя 6:1, 6:3 саннарга удурланыкчызын уткаш, тиилекчи болган. Үшкү черни Кристина Воробьева (Минусинск) алган.

Оолдар маргылдаазы улуг сонургалды болдурган. Корттуң (теннис ойнаар шөлдүн) ээзи Артур Удумбарага «аарыкчылар» аажок идегеп турган, ынчалза-даа Геворг Саркисян (Красноярск) 6:2, 6:0 санга тиилээн. Үшкү черни Саша Балдин (Братск) ап, Шарыповадан келген

Антон Вовченкону 6:0, 6:0 курга санга уткан.

12-ден 14 хар назылыглардан Алдынай Даваа «алыкчыларның» бүзүрелинге төлептиг болган. Ол түңнел оюнга Ксения Ефименко-биле (Сочи) ужурашкан, 6:3, 6:0 санга тиилээн. Үшкү черде Лена Резкинова (Минусинск). Оолдардан Рома Усов (Новосибирск), Андрей Злобин (Красноярск), Артем Сапронов (Красноярск) тиилекчилер болган.

Он алды харлыглар бичии дунмаларына бодаарга, бек мергежилдин көргүскен. Бөмбүкчүгешти хагары дыңзыг, камгаланыры эки, бажыңнарынга чогааткан аргалары-даа арбын болган. Бистин чаңгыс черчурттувус Алексей Ондар эки-ле чоруп оргаш, Красноярскиден Тимур Урбановка уттурупкаш, үшкү черни ээлээн. Бирги черни Виталий Карабарин (Ачинск) Красноярскиден Артем Никитинни 6:1, 6:1 санга тиилээш, шылгараан. Уруглардан Евгения Евроемова (Красноярск) бистин чаңгыс черчурттувус Ира Червоткинаны 6:3, 6:1 санга тиилээн, бирги черже үнген.

Эр болгаш херээжен кижилерниң (назы четкен) аразына «тулчушкуннар» улуг сонургалды болдурган. Ужен ашкан херээженнер ортузунга Алла Коваленко тергийн ойнаары-биле кады маргылдааның харыс-салгалыг секретары хүлээлгезин илдик чок күүсеткен. Алла Монгуловна түңнел оюнга Чечена Сайын-Белекти 6:0, 6:1 санга уткаш, чемпион болган. Бола назы-харга эр улустан Алексей Монастырский (Красноярск) тиилээн. Александр Вовченко (Шарыпово), Роман Никогосян (Красноярск) ийиги, үшкү черлери ээлээн. Улуг теннистин хоочуннарындан Кызыл чурттуг В.Оводов «дарызы кургаванын» көргүскен. Ынчалза-даа буду балыгланганындан ийиги черни улуг күш-биле алган. Байыр чедирдивис, Владимир Николаевич!

— Маргылдааны эки организастап, чымчак, чылыг хүлээп алган, чөптүг судьялаашкынны кылган республика найысылалы Кызыл хоорайга, хоорайчыларның, «аарыкчыларның» чылыг, чымчак хүлүмзүрүүшкүннери дээш четтирдим. Төлептиг удурланыкчы меңээ таварышты,

арай боорда ажып үндүм, Силерниң шуптуңарга өөрүшкүм илереттим — деп, чемпион А.Сиканов чугаалаан.

— Чурумалдыг чараш черде кылган теннис шөлдеринге ойнаарга безин чийк-тир. 2002 чылдың Президент Кубогунга киришкеш, хөй өңүктөрлиг апардым — деп, Павел Мазаев дыңнаткан.

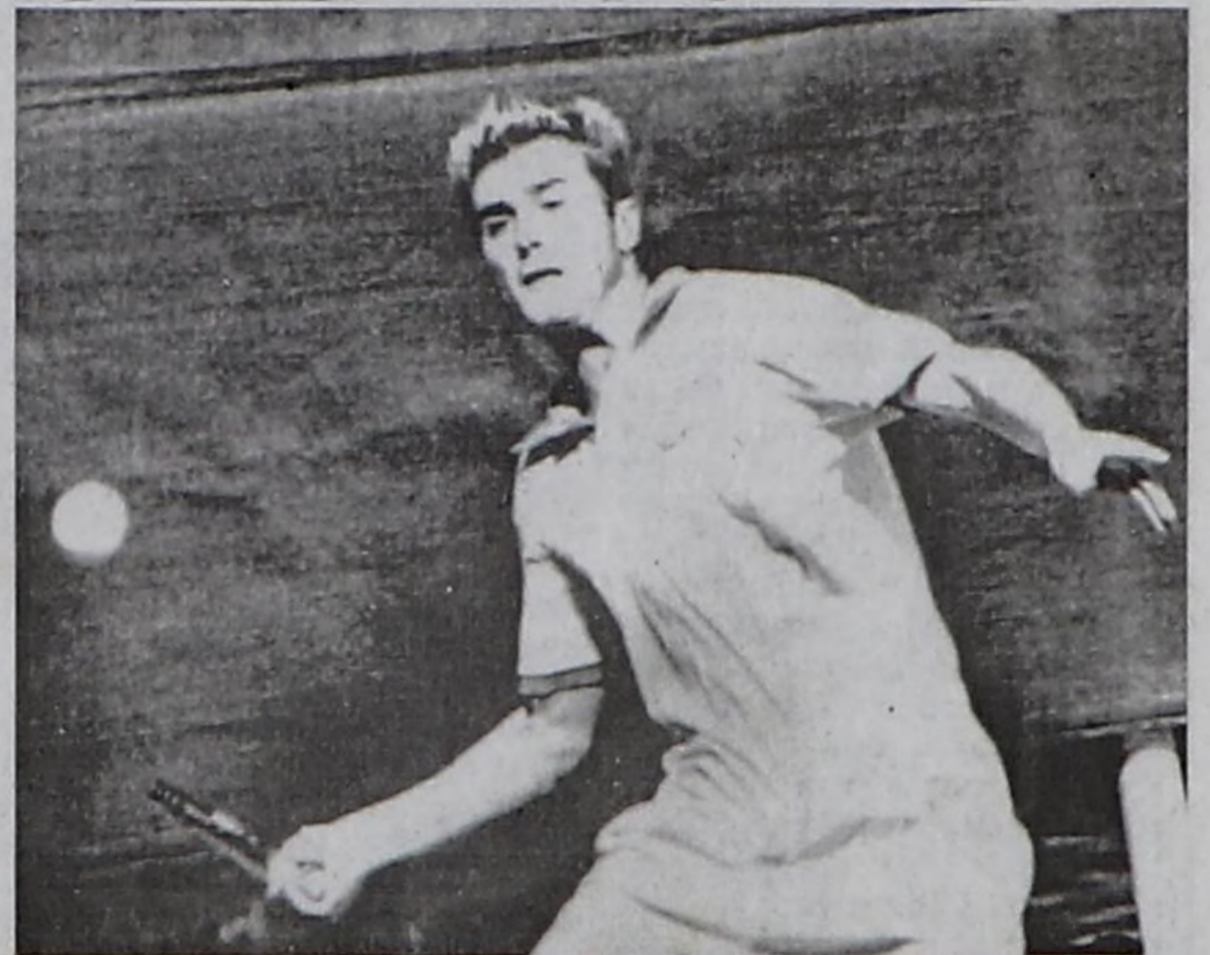
Тиилекчилерни шаңнаарының, маргылдааны хаарының езулалына узун назынныг маргылдааның «буруулуг кижизи» ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Д. Ооржак киришкен. Мастерлер аразына тиилекчи А.Сикановка кубокту тывысқан. — Маргылдааның чүгүле тиилекчилеринге эвес, бүгү киржикчилеринге чүректин ханызындан байыр чедирдим. 4 алдын, 5 мөңгүн, үш хүлөр медальдарны чаалап алган кызылчылар мени өөртү. Спортчу чедишкиннерни шуптуңарга күзедим — деп, Ш.Д. Ооржак чугаалаан.

Маргылдааның бүгү киржикчилери Ш.Д. Ооржак-биле кады чурукка тырттырган.

ЧУРУКТАРДА: Ш.Д. Ооржак 10 харлыг Аня Прейманга шаңнал тыпсып тур; В.Ободов болгаш Л.Коваленко; Павел Мазаев, Денис Урбаев ойнап турлар. Мастерлер аразына чемпион А.Сиканов кубокту алган.

И.РАСЕНИК.

В.САВИНЬХТЫҢ чуруктары.

Россиянын амыдыралындан

ТАРАА БАРДА...

Бо чылгы чайны чүү дээр боор: кандаашкын, үерлээшкын, өрттер... А Россиянын девискээринге дүжүт кандыг болурулу?

Август айның эгезинде тараа ажаап алышыкынын Мурнуу, Төп, Приволье федералдыг округтарга чоруткан. Соңгу-Барыын, Ыраккы Чөөн чүк округтарының чамдык черлери бо ажилды шуудады берген.

Күрстаткомитеттин дыңнадыын езугаар алырга, Мурнуу федералдыг округ тараа культураларының 79 хуузун ажаап апкан, Краснодар, Ставрополь крайларда, Ростов областа ажаап алышыкын доостурунун кырында келген бооп турар. Белгород, Воронеж областар ниити шөлдерин 60-дан 75 чедир хуузун ажаап алган.

Шаңнарда 30 млн. тонна ажыг тарааны арыглаан. Бо дээрке эрткен чылдың бо үезинден 13 хуу хөй бооп турар. Ниити Россияда бир гектардан ортумак дүжүт эрткен чылдаазындан база хөй. Краснодар край гектардан 47,9 центнерни (эрткен чылын 45,6 центнер турган), Ставрополь край дес-дараалаштыр 34,0 центнерни (29,8), Адыгея Республика - 37,7 (21,1), Орел облазы - 30,6 (27,6), Липецк облазы 28,2 (27,6) центнерни алган.

Ынчангаш Россия үш чыл улаштыр тараа ажаап алырын көвүдеткен-дир. Эрткен чылгы дүжүттен барык 16 млн. тонна тараа арткан.

Тараа барда, даштыкыже үндүр садып-даа болур, ыңчалза-даа делегей рыногунда байдал нарын. Иштики рынокту калбартыры негетинип турар. Мында байдал база нарын, тараа өртээ чавыс. Август 12-де байдал-биле үшкү класстың чымчак кызыл-тазының өртээ (тонна-биле) 250 рубльге, мал чеми кызыл-тасты - 200 рубльге, мал чеми арбай 100 рубльге баткан бооп турар.

КАРМАНЫ- НАР АЛГЫ- ДЫНАР

2003 чылда РФ-тин өөредилге системазынга шыңгы өскерилгелер болур. РФ-тин өөредилге сайыды Владимир Филипповтун дыңнатканы-биле алырга, чаңгыс аай шалың сетказын дүжүргөш, телевиденин адырлар системазын кирири чайлаш чок апарган бооп турар. 2003 чылдың октябрь 1-ден Россиянын өөредилге системазынын ажилдакчыларының шалыңының бааза кезээ 33 хуу өзер.

2003 чылдың январь 1-ден кандидат, доктор эртем чадазы алырларның шалыңы 3 катап өзер. Келир чылдың сентябрь 1-ден бааза стипендия 400 рубль чедир, а социал стипендия - 600 рубль чедир өзер. Моон соңгаар стипендияларның адресиг

болурунче кичээнгеи угландырар.

Келир өөредилге чылында библиотекалар фондузу долдурарына чарыгдалдар 243 хуу, өөредилге черлеринге дериг-херекселдер садып алырынга немелде 67 хуу өзер. Өөредилге бажыңнарын, общежитие-лерни септээринге чарыгдал 40 хуу өзер. Школалар өөреникчилери чүгле: «РФ-тин өөредилге яамызы сүмелзэн болгаш чөпшээрээ» деп танма каккан номнар-биле өөренир. База бир чаа чүүл болза келир өөредилге чылында күш-культура шакта-рын көвүдеткени болур.

ЧАРЛЫК ЕЗУГААР

РФ-тин Президентизи В.Путинниң Чарлыгын езугаар күш-культура болгаш спорттун күрүне политиказын боттандыры-биле РФ-тин Президентизиниң чанында күш-культура болгаш спорт талазы-биле чөвүлелди тургускан.

РФ-тин Президентизиниң чанында чөвүлелдин даргазының оралакчызынга Вячеслав Александрович Фетисовту томуйлаан. Бо чөвүлел болза консультативтиг орган болур. Чөвүлелди ооң даргазындан, оралакчызындан, секретарындан тургускан, чөвүлелдин даргазы В.Путин болур. Чөвүлел даргазының оралакчызы болгаш кежигүннери хөй-ниити эгелээшкын-биле ажылдаар.

КАДЫ ЧУРТТААРЫН ТӨӨГҮ ААЗААН

Россиянын политиктери чоокта чаа В.Путинниң болгаш А.Лукашенконун аразында чугаала жыгышкыннарын түннелдерин бир үн-биле деткип турарлар. Россиянын болгаш Белоруссиянын аразында эвилел талазы-биле чаңгыс аай бодал, ийи күрүне кады чурттаар уjurулуг деп чаңгыс эп бар.

— 2003 чылда референдум, а 2004 чылда соңгулдалар эрттирер дугайында В.Путинниң саналы Россиянын болгаш Белоруссиянын чоокшула-жырының тодаргай перспективазын ажыткан — деп, Федерация Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Александр Торшин чугаалаан.

Ооң-биле кады ийи күрүне-нин каттыжарының дугайында В.Путинниң ийи вариантылыг саналын үш ай бурунгаар чугаалажып көөр эксперт комиссиязын тургусса эки, чүге дизе каттыжарының үшкү вариантызы тургустунуп кээп болур, баштай Евроэвилел оруу-биле ийи-үш чыл эрткеш, оон соонда чаңгыс аай күрүнеже, чаңгыс президентилиг болурунче шилчип болур деп, ол уламчылаан.

(АГЕНТИЛЕЛДЕР
МАТЕРИАЛДАРЫНДАН).

“АДРЕСТЕРДЕН” ЭГЕЛЕЗЕ...

Республикаже шынары багай арага аймаан сөөртүп кирири, ону чажыды-биле садып-сайгарары сөөлгү үеде көвүдеп барган, кандыг-ла-бир айбыл диргелип келген деп чугаалап болур.

Кижилерни чүгле арага садып турар хуу өнчү сүргеннер эвес, хөй сангыг арагалаар, хөглээр черлер хораннап турар болу берген. Назы четпестер ынаар хөйү-биле барып, араганы ижип турар. Шагындыг чоруктуң түннели кончуг багай болуп келген. Оларның чамдыктары кем-херек үүлгедикчилери болу бээр азы амы-тынындан кога-раар. Араганы ижерге өлүм-чидимге, кем-херек үүлгедиш-кинине чедирер айылыдыг чүүл-дүр деп чонга калбаа-биле тайылбырлап, сургап турза-даа, бистиң чонувус араганы ижерин эвээжетпээн. Араганы кырган-нар, уруглар, херээженнер, аныктар, өөреникчилер болгаш башкылар ижип турар. Сөөлгү үеде Кызыл хоорайның иштики херектер эргелелиниң эзириктер сергедир черинге найысылалдың школаларының, ортумак, дээди өөредилге чер-лериниң башкылары, өөреникчилери, сургуулдары, студентилери хөйү-биле кээп эгелээни дүвүренчиг байдалды тургускан. Башкы деп ат бедик, хүндүлүг турган болгай, аңаа чоргаар-ланыр, үнелээр турган. Амындыг эвес болу бергени кончуг хомданчыг. Чүгле 2001 чылда эзириктер сергедир черге 50 башкы кирген. Бо чылдың эрткен беш айында 5 башкы эзирин сергеткен. Тываның күрүне университетинин, Кызылдың автоорук техникумунун, педагогика колледжизинин, №1, 4 профтехучилищелеринин, № 3, 9 школаларының башкылары эзириктер сергедир черге хөйү-биле кирген. Кызылда эзириктер сергедир чериниң ачы-дузазын ажыллаваан өөредилге чери чок.

Республикаже шынары багай арага аймаан сөөртүп киририн хоругдаан, ону үүлгеткен кижилерге административтиг болгаш еске-даа хемчеглерни онаар дугайында айтышыкынар бар турда-ла, шагдаа постуларын таварыштыр бодунга хөй акша-көпөк ажылдап алыр дээн хоптак сеткилдиглер араганы чажыды-биле сөөртүп кирип турар. Магазинерде бир шил водканың өртээ 45 рубль, арага аймаан чажыды-биле хоойлуга дүүштүр эвес сайгарып турарлар шынары багай холуп каан спиртин дүн-хүннүң кайы-даа үезинде 20 рубльге садарын уламчылавышаан. Дыка хөй

«адрестер» бажының «аарыын» эмнеп алыр дээш келгеннерге акшазының шаа-биле 50-100 граммны кудуп бээри мырыңай доктаамал болган. Колдуунда «адрестерниң» шуптузу арагазының өртээнге улустуң оорлап алганы идик-хеп, продукция аймаан ап турары чажыт эвес. Ынчангаш арагалаашкыга удур демиселди «адрестерден» эгелезе чогуур.

Бодунга акша-көпөк ажылдап алыр, байыр дээн чиижен кижилерниң хөй нуруузу кожалбээ чурттап, ажылдап турар төрөл чонунуң кадыынче, оларның салым-чолунче шуут сагыш салбастар, бодунуң төрөөн чуртунуң, ооң чурттакчы чонунуң келир үези шуут ха-

садып турганнарны илередири-биле элзэн каш хыналдаларны чоруткан. Иштики херектер яамызының экономиктиг кем-херектер үүлгедиглери-биле демисел чорудар салбыры август 1-де Каа-Хем суурнуң Малчын кудумчузунда 57 дугаар бажындан Каа-Хем суурнуң чурттакчызы В.А. Шаталовка хамааржыр 8 тонна спиртни тыпкан болгаш хавырған. Ооң соонда рейд

ДУВУ ЧОК КАЛЧАА ДАЛАЙ

маарышпас. Арагалаашкынның уржуундан чурттакчы чонунуң кады баксырап, кем-херек үүлгедишкени болуп, улусту өлүм-чидимге чедирип турар деп чувени кончуг эки билирлер. Ол хирезинде ниитилелге, чонга улуг когаралды, каражаны чедирип турарлар. Ындыг багай үүлгедигни кылбас дээш боданыр, миннир үе келген. Төрөл чонунга ажыктыг үле-херекти бүдүрери чогумчалыг болу берген эвес бе?

Шагдаалар постулары Тыва-же сөөртүп кирип орган хөй хемчээлдиг спиртни тудуп ап турар. Ынчалза-даа ооң эвээш эвес кезиниң республикаже кирери уламчылавышаан. Ол техниктиг багай спиртни бээр кирип турарының бир кол чылдагааны — ону кирирде, — кажар аргаларны ажылдап турарында. Ол шагдааларга, хамыктың мурнунда күрүне-нин автоинспекция ажилдакчыларының, четпес ажылынга хамааржыр. Билдингир чылдагаан-биле ындыг кажарлаашкынны тайылбырлаваас деп шийтирледивис. Ол четпестерниң чылдагаанындан республиканың девискээринде хөй хемчээлдиг спиртни хавырған.

Ооң чаа чижектерин кирип көрээли. ТР-ниң ИХЯ-зының криминалдыг милиция албанының ажилдакчылары август айда арага аймаан хоойлуга дүүштүр эвес

чорудуп тургаш, Минусинск хоорайның чурттакчызы А.И. Сутенко бирээзинде-ле 200 литр спиртни 13 доскаарны автомашинага чүдүрүп алгаш чораанда туткан. Тос хонук эрткенде, ол-ла чолаачы 15 доскаарда араганы чүдүрүп алгаш чораанын илереткеш туткан.

Владислав Шаталовтун өчүүн езугаар алырга, «Шивилиг» шагдаа постунун эртегиниң 5 шакта эрткен, ону кым-даа тургуспаан, хынаваан. Андрей Сутенко бир дугаарында эртегиниң 8 шакта эрткен, ону кым-даа хынаваан, ийи дугаарында постуна оюп эрткен болуп турар.

Бо дээрке ол үеде постуга дежурныйлап, албан-хүлээлгезин күүседип турган Би-Хем кожуунун иштики херектер килдизиниң КАИ ажилдакчыларының четпес ажылының түннелинде болган. Орта хамаарыштыр албанының хыналдазын чорудуп турар.

ТР-ниң Иштики херектер яамызының сайыды Сергей Аренин арагалаашкыга болгаш арага аймаан хоойлу езугаар эвес сөөртүп кирип, садып турары-биле демиселди милиция ажилдакчылары четпес чорудуп келгенин демдеглээш, ону күштелдирер хемчеглерни алыр даалганы берген.

ТР-ниң ИХЯ-зының парлагга бөлүү.

КУРУГ ШИЛ-БИЛЕ

Арагалаашкын-биле демисел — амгы үениң эң-не чугула айтырыгының бирээзи. Ол хөй-ниитиге, өг-бүлеге, өзүп олурап анык салгалга улуг хораны чедирип турар. Арагалаашкынның түннелинде кем-херек үүлгедишкыннери болуп, өг-бүлелер буступ, чаштар ескүсүрөп, чалы назынында

чагырыгны кылып, тенниг херим артынга эвээш эвес үелерни эртирп турарын кымдан чажырап бис. Ол бистиң ниитилелистиң хөлгелиг кезээ болуп, хөгжүлдө-биле деңге хөгжүп чоруурун ам чаржынып, дүвүрөп чор бис.

А эң-не коргунчуг чүве — арагалаашкынче аныктарның

кирип турары. Олар боттары безин билбейн, бо аарыга алзышкан болур. Чылдар, үелер билдиртпейн эрткен соонда, чүгле куруг шил-биле чугаалажып олурун бодап келирге, мунгаранчыг-дыр. Ынчангаш анык-ескенге араганы ишпезин сүмелээр-дир мен.

Делгер КАҢ-ООЛ.

Бай-Тал суур.

КҮШТҮГ БОЛУП ЭГЕЛЭЭН

2001 чылдың декабрь 20-де Күрүне Думазынга хүлээп алган административтиг эрге-хоойлу хажыдышкынарның дугайында Россия Федерациязының хоойлуу (кодекс) РФ-тиң девискээринге 2002 чылдың июль 1-ден эгелеп күштүг болуп эгелээн.

Административтиг эрге-хоойлу үрээшкннериниң дугайында бо хоойлу чаа эрге-хоойлу документи бо болуп, административтиг эрге-хоойлу үрээшкннеринден күрүнени, хей-ниитини, хуу өңчүнү, хей-ниитиниң айбыл чок чоруун болгаш хей-ниитиниң чурумун, хей-ниитилел мөзү-шынарын камгалаар, хамаатыларның болгаш кижилерниң хосталгазын болгаш эргелерин камгалаар талазы-биле ажилдарны чурумчудар хоойлу болуп турар.

Бо хоойлуда хей чаа нормалар болгаш хемчеглер кирип турар, юридиктиг албан черлериниң өрт айбыл чок чоруу дээш харысалгалыын, өрт айбыл чок чоруунуң хажыдышкыны дээш харысалга онаарын айыткан.

Өрт айбыл чок чоруун хажытканы дээш чаа хоойлунуң 20.4 чүүлү-биле («Өрт айбыл чок чоруунуң негелделерин хажытканы») хамаатыларга – кудуку шалыңның хемчээлин 5-тен 10 катап чедир, албан-дужаалдыгларга – 10-дан 20 катап чедир, албан черлеринге – 100-тен 200 катап чедир торгаалды онаар.

Онза өрт айбылдыг үелерде ол-ла чурум хажыдышкыны

дээш торгаал база улгадыр. Өрт айбыл чок чоруун сагъваанының түңнелинде, өрт өөскээш кижилерниң амы-тынынга аар болгаш ортумак аар когарал чедирбээн таварылгада, хамаатыларга хамаарыштыр кудуку шалыңның хемчээли 15-20 катап чедир, эрге-дужаалдыг улуска – 30-40 катап чедир, албан черлеринге – 300-400 катап чедир торгаал онаар.

Өрт айбыл чок чоруунуң сертификаты турар уjurлуг барааннары сертификат чокка бергени (сатканы) дээш эрге-дужаалдыг кижилерни 30-40 чедир, албан черлерин – 300-400 катап чедир кудуку шалың хемчээлинге торгаал.

Өрт машиналары, дериг-херекселдери эртер уjurлуг черлерни дуглааны дээш эрге-дужаалдыг кижилерни 5-10 катап, албан черлеринге – 50-100 катап чедир кудуку шалың хемчээлинге торгаал онаар.

Амгы үеде федералдыг хоойлужудулгаларга дүүштүр административтиг торгаал онаар шалыңның бир кудуку хемчээли 100 рубльге дең.

Анатолий ФАЛЕЕВ,
КӨУА ажилдакчызы.

Студент слет

АК-КӨК ХӨЛДҮН ЭРИИНГЕ

Тываның онза чараш черлериниң бирээзи Төре-Хөл студентилерниң следун эрттирер чери болу берген. Бо чылын ам үш дугаар чыл улаштыр эрттирип турары бо. Ооң киржикчилерин шилип алыры эң берге ажил болган. Ийи экологтук акцияның түңнели болгаш хоорайларның чер-чурт президентилериниң сүмелээни-биле тулганнарның тулганнарын шилип алгаш эрттирген.

Август 18-те кайгамчык чараш хөлдүң кыдыына 40 ажыг янзы-бүрү өңдерли майгыннар чөлээш дег долгандыр дистингилээн. Омак-хөглүг каткы, ырышор куттулуп турган. Угаангыр, сагынгыр мынча хей аныктарның чыгылып келгени чоок-кавыга дыңналганы ол боор, слеттуң киржикчилеринден аңгыда, тус чер чурттакчылары, аңаа дыштанып келгенер дээш, кижжи саны 300 чедип турган.

Кежээкиниң тос шахта Тываның Аныктар херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң даргазы Кызыл-оол Куулар слетту ажыткаш, ооң программаны-биле таныштырган. Ажыдышкын соонда таныжылга кежээзи болган.

Даңны атсы танцълаан аныктар эртенги хүннүң программанын черге сергек кирип, девискээр арыглаашкыны-биле хүннү эгелеп, хөлге болгаш кургаг черге шаптарызыннар эртер маргылдааны эрттиргенер. Маңаа «Ассорти» деп команда мурнаан. Хөл бөмбүүнге болган маргылдаага аныктар комитетиниң штаттан дашкаар ажилдакчыларын тургустунган «Тыва» деп команданы көрүкчүлерниң улуг деткимчезин алза-

да, түңнел оюнда «Төре-Хөл» деп командага уттуруп алган. Дыка хей хоорайларның төлээлери хана солуннарны чуруп, боттарының студент амыдыралы-биле чурук, баштак шүлүктөр дузазы-биле таныштырдылар.

Ийиги кежээни тыва хүреш болгаш төлээлериңиң концерти-биле дооскан. Эрзин кожуун чагыргазының ажилдакчызы чамдык күүседикчилер «профессионалдардан шыырак-тыр» деп демдегледди.

Сөөлгү хүннүң эртенни база-ла танцы шөлүңге даң хаяазы уткууру-биле эгелеп алдывыс. Ол хүн слеттуң программаны бут бөмбүүнге маргылдаа-биле доозулган.

Команда аайы-биле слеттуң тилекчизи Томск хоорайның командасы болган. Ийиги черде янзы-бүрү хоорайлардан болгаш «Ассорти» деп адаттыгган команда, үшкү черде слет үезинде чайгаар тыпты берген «Төре-Хөл» команда болган. Түңнелинде студентилер слеттуң эрттирикчилери, Тываның Аныктар херектериниң талазы-биле күрүне комитетинге болгаш ТР-ниң Чазаанга, өөрүп четтиргенин илереткен.

Саяна МОНГУШ.

ШАЛЫҢНЫ КАНЧАП «ЧААЛАП АЛЫРЫЛ»?

Билип алыры артык эвес

Шалың бээрин саададып, харын-даа төлөвөстөөш туруп берзе, чүнү кылза чогуурул? Ооң аргалары бөдүүн-даа, нарын-даа болгулаар. Шалыңны негевес болза, ажил берикчизи улам кедерээр.

Шалыңны албай амыдыралы бергедээн кижилер аш чарлаар, рельстер азы автооруктар дуй туруп, удурланы бээрин-даа көөр бис. Ындыг таварылгада кым каражага таваржырыл, ажил берикчизи бе азы удурланганнар бе? Чаа Күш-ажыл кодексиңде (моон ыңай КК дээн) администрация черлеринге кижилерниң салдар чедирер «быраларын» тодаргай айыткан.

Хомудалдыг ажилдакчы азы коллектив боттарының эргелерин, эрге-ажыктарын канчаар билдирит, үре-түңнелдериг камгалап ап болурун профэвилелдери кымдан-даа артык билир. Бо талазы-биле хей айтырылгала Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының (РХПФ) секретары Галина СТРЕЛА, РХПФ-ниң эрге-хоойлу эргелелиниң специализи Владимир КОРЖАВИН мынчаар харылааннар:

Бүдүрүлгө чери шалың төлээрин саадак-канда, ажилдакчы чүнү кылза чогуурул?

Камгаланыр арганың ийи хевири бар. Бирги арга, бирги орук болза, РФ-тиң Хоойлузунда, чүнүң-даа мурнунда, КК-да айыткан, бүгү кижилерге хамаарыштырып, доктааткан нормаларны ажыглаары. Ийиги арга – профэвилелдерниң болгаш сайгарлыкчыларның (ажыл берикчилериниң) аразында дугуржулгаларны ажыглаары. Бүдүрүлгө чери коллективтиг керээни чарар.

Ажил берикчизи болгаш ажилдакчылар аразында чөрүлдээлиг байдалдар тургустуна берзе, талаларның алыр хемчеглерин керээге айыткан турар. Ол кайы-даа талага эң чугула, чүге дизе КК чаа-ла күштүг бооп эгелээн, бо талазы-биле суд практиказы база эвээш, ооң-биле кады КК-ның 142 чүүлүнде шалыңны чогуур үезинде төлөвөзү дээш ажил берикчизиниң харысалгазын айыткан-даа болза, талалар боттарының эрге-ажыктарын камгалап, болганчок-ла боттарынга удур туржуп эгелээрлер. Айтырыгыни ниити күш-биле чөптүг шийтирлээриниң аргаларын дилеп эгелээр, а үе узамдыгып туруп бээр.

Ажилдакчының шалыңны неделя санында төлээрин санадал болу бе?

Бо айтырыгга харыыны берип турган бис, ынчалза-даа айтырыг салган кижилер боттары килеңней бээр: шалыңны үүрмөттей берген херээ чүл, бодувус бюджетивис планнап шыдавас апаар бис деп хөлзөй бээрлер. Бодаарга, өөрүзе эки-даа ышкаш. Сайгарлыкчы ажилдакчызының шалыңны неделя санында төлээш, акшаның үнези бадарындан ону камгалаар болгай. Сайзыраңгай хей чурттарда санажылганы ынчаар чорудуп турар-даа. Бир эвес КК-ның негеп турары ышкаш, шалыңны айда ийи катап эвес, а бир катап төлээр болза, хажыдышкын апаар. Практикадан ап көөргө, шалыңны айда чангыс катап төлээри кестүп турар, ону коллективтиг керээге айтып каан боор-дур. Ол шын эвес. Ону солуур керек.

Шалыңны ийи неделяда төлөвөзү, ажилдакчы соксадып болу. Ажилдакчыларның шалыңны 15 хүнден ажыг үеде төлөвөзү болза, КК-ның 142 чүүлүн езуугаар олар ажил соксадыр эргелиг. Ол үеде ажилдакчы ажилдаар черинге турар бе азы хууда херээни кылып өскээр чоруй барып болу бе? Ажылды түр соксадыры деп чүл?

Шалың төлээрин 15 хүнден ажыг үеде саадаткан таварылгада, ажилдакчы ажил берикчизинге бижимел өргүүдел киригеш, саадаткан шалыңны төлегиже ажил соксадып болу. Ынчалза-даа ажилдаар черин шуут каапкаш чоруй баарын оларга сүмелөвөс бис. Чүге дизе бүдүрүлгө чериниң кассазына кандыг-даа үеде акша кирип кээп болу. Ажил берикчизи таарзынмаан ажилдакчызы 4 шак иштинде ажилдаар черинге турбаан ажилдакчыны ажил шагы үскен деп буруудаткаш, өскээр «чандай» берип болу.

Ажилдакчының ажил соксаткан үезинде шалыңны төлээр бе?

Шалың төлээрин саадатканда, ажил соксадырының дугайында бижимел билдиришкни кирирери албан, биригээр чугаалаарга, ажил берикчизиниң буруузу-биле ажил соксаар. Ынчаар кылбас болза, ажил соксадырының күжү КК-ның 157 чүүлүнге чүүлдешпес апаар. Чүге дизе ажил берикчизиниң буруузу-биле ажил соксаткан болза, (ажыл берикчизинге бижимел өргүүдел-биле дыңнаткан таварылгада) ажилдакчының шалыңның үштүң ийи кезин төлээрин ында көргөн. Ажил соксаткан кижжи бүрүзү билдиришкнинге ажил соксаткан

чылдагаанын коллективтиг керээде айытканын сагындырар.

Удурланышкын кылгаш, чүнү чидирерил?

Ажил соксадыр дугайында шийтир хүлээп алгаш, ындыг удурланышкын-биле боттарының шалыңның үштүң бир кезин чидирерин бодаза чогуур. Чүге дизе КК-ның 142 чүүлүн езуугаар кижилер байдал чидигленип, чымчак хемчеглер түңнел бербээнде, ажил соксадырын көргөн болгай. Шупту сайгарлыкчыларны буруудады бээрге эпчок: езулуг сайгарлыкчы – ажил-агыйжы, эки экономист кижилер болур. Чидирит болдурбас дээш ажилдаарлар. Эки ажилдакчыларның эктинден туттунар.

Эргидеги өрелерин негээри нарын.

Дыка хей организациялар шалың төлээр талазы-биле эрги өрелериг хевээр. Ынчалза-даа амгы шалыңны доктаамал төлээрин кызыдып турар. Чаа Күш-ажыл кодекси бо чылдың февраль 1-ден күштүг бооп эгелээнин утпаар, чүге дизе шалың талазы-биле февраль 1-ге чедир чыгылы берген эрги өрелер кодекстиң чаа нормаларына хамаарышпас.

Херекти судка киризе, чүу болурул?

Судка хомудааш, чүнү кылза чогуурул? Билдиришкни канчаар билдирит бижирит, хоойлужудулганың кандыг нормаларына даянырыл?

Россияның күш-ажыл болгаш делегейниң ындыг хоойлуларында чижек нормаларны шинчилеп көргөш, судка кирир билдиришкниге дараазында чүүлдерге даянырын РХПФ-тиң юристери санадал турар.

1. Ажил берикчизи «ажыл берикчизиниң кол эргелери болгаш хүлээлгелери» деп Күш-ажыл кодексиңиң 22 чүүлүнде айыткан негелдени хажыткан, ажилдакчының шалыңны чогуур үезинде долу хемчээлге төлөвөзү, коллективтиг болгаш күш-ажыл керээлерин, организацияның иштики дүрүмүн күүсетпээн деп айтыр.

2. Ооң түңнелинде ажил берикчизи КК-ның 4 чүүлүнге, РФ-тиң Конституциязының 37 чүүлүнүн 2 пунктунга, Делегейниң күш-ажыл организациязының (ДКО) №105 Конвенциязынга чөрүшкөк чүүлдерни тургузуп, албадалдың күш-ажылын ажыглаан деп бижирит.

3. Ажилдакчының шалыңны хуусаазында төлөвөзү ДКО-нуң № 95 Конвенциязынга чөрүшкөк деп угадыр.

4. Ажил берикчизиниң буруузу-биле ажилдакчы ажил соксаткан. Ажилдакчы болгаш ооң өг-бүлөзи төлептиг чурттаар акша-хөрөңги чогуундан ажил соксаткан деп РФ-тиң КК-ның 2 чүүлүнге даянып айтыр.

Билдиришкниңге тодуг-догаа чурттаарына, чөмнениринге, эмнениринге, ажилче баарына-кээринге, коммунал ачы-дуза өртөө төлээринге акша четпээн деп айтып болу.

Долу күш-биле ажилдаар арганы дүрүмге чөрүштүр казааны дээш материалдыг каражаны эгидерин ажилдакчы негээр эргелиг, ол дугайын КК-ның 234 чүүлүнде тодаргай айыткан, ажил берикчизиниң шын эвес хеделишкниң азы хөңнү чогу-биле көргөниң түңнелинде чедирген моральдыг каражанын РФ-тиң КК-ның 237 чүүлүн езуугаар эгидип алыр эргелиг. Бо таварылгада материалдыг каражаның адаккы хемчээли шалыңның үштүң бир кезин болу, аңаа Төп банкының эде санаашкынының 300-түң бир кезин база немээр.

Алексей АИР белеткээн.
(Уланчылыг).

ШЫН

Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
Индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Чазаа болгаш «Шын» солун редакциязының коллективни.

Кол редактор Артур ХЕРТЕК

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: К. Сат, Е. Монгуш, Ч. Монгуш, А. Монгуш, С. Хертек, Т. Хертек.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34, кол редакторнук оракачкызы — 3-33-91.
КИЛДИСТЕР: Нийтигел-политиктиг килдиз — 3-39-15, кедээ ажил-агый килдиз — 1-03-90, культура болгаш өөредилге килдизи — 1-03-88, чагаа килдизи — 1-03-87, үлетпүр болгаш медээлер килдистер — 3-34-98, компьютер өрээли — 3-36-82, бухгалтерия — 3-41-16; Солун келбейн барганда, дараазында телефонче долгаар: 3-14-94.

Солунну «Шын» солун редакциязының компьютер төвүнге өрөөн болгаш чыскааган. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 6021.
Чагыг 95.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 АКБ ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш массалыг информация чепсектериниң талазы-биле хоойлужудулгазының чорудулгазына контроль болгаш бүрүткелниң Тыва девискээр эргелелинге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттирген дугаары — Т-00007. ТР-ниң парлалга болгаш информация күрүкметиниң типографиязына парлан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болу. Айыттыгган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.

Август 28-тнн медээзин езугаар алырга, республика девискээринде 11 өрт хып турар.

ШЫН

НИИТИЛЭЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 99 (16557)

2002 чылдың
АВГУСТ 29,
четверг

Ат салган шагы 18.00
Садар өртээ 3 рубль.

Чагыглар — күүселдеде

КУРОРТТУ ТУДУП ЭГЕЛЭЭР

ТР-ниң Чазак Даргазының соңгулда мурнундагы кампаниязының үезинде соңгукчулардан кирген чагыгларны, сүмелерни, саналдарны күүседир талазы-биле 43 доктаалды республиканың Чазак хуралынга хүлээп алган. Оларның бирээзи — Шивилигге родоннуг аржаан курортун тудары. Мурнунда РСФСР-ниң «Курорт телевизел» чери турган, ам «Сиаск» дээр ААН-ниң Сибирьде инвестиция архитектура-тудуг компаниязы Шивилиг курорттун телевизел-смета ажылдарын кылып эгелээн. Амгы үеде Шивилигге 200 хире кижиге кээп,

майгыннарга, өглерге чурттап, кадыкшылын экижидип турар.

Бирги ээлчегде Шивилигге 18 км узун электри шугумун кылгаш, Бай-Тал суурга кожар. Ынаар баар-кээр орукту асфальтылаар. Шивилигге Россияның курорттар реестринге кириер. Ону республиканың бо чылгы инвестиция программазынга кириген. Чыл дургузунда ажылдаар чаа курортка 300 хамааты кадыкшылын экижидер арга удавас тургустунар. Курорт бизнесси хөдөлип эгелээр.

АЛДЫН КӨВҮДЭЭР

«Восток» КХН 15 кг, а
«Тикопр & Нойон» ХАН 50
кг алдынны бо чылын ты-
вар. Тывыш сезону доос-

тур чыгаан, план күүсет-
тинер кырында келген.

Эрткен чылын республикага 1,2 тонна алдын тывар тургаш, ону 1148 кг кылдыр күүсеткен. Алдынны оон-даа хөйну казып болур, ынчалза-даа Чазак олче далашпайн турар, «далашкан күске сүтке дүжер» деп, үлегер чугаа бар. Бойдус камгалал технологиялары бисте чавыш, ону чогуур деңгелге чедиргеш, хөдөлир апаар.

«Восток» КХН 33 кг тывыш чорудар планын 48 кг чедирер арга тургустунган, Улуг-Шаңган болгаш Кара-Ос деп черлерниң курлавыры улуг. «Эми» алдын чериниң коллективи ам безин 15 кг өзүлдени апкан.

Бистин корр.

Өрт

КАЙДА ХЫП ТУРАРЫЛ?

Каан-халыынның республика девискээринге тургустунганы-биле өрт айыылы бүгү чонну дүвүредип турган. Сөөлгү хүннерде чачс чагганы-биле база арга-арыг ажыл-агый ажылдакчыларының өртке удур тодаргай хемчеглерни ап чорутканының түңнелинде, дыка хөй өрттер өжүртүнген. Август 28-тнн медээзи-биле алырга, республика девискээринде 11 өрттер хып турар.

Хып турар өрттерни өжүрериниң талазы-биле кандыг хемчеглер ап турарының талазы-биле ТР-ниң Бойдус курлавырлар эргелелиниң арга-арыг ажыл-агый талазы-биле килдизиниң башкарыкчы специализи Олег САЯТЫ кысказы-биле мынчаар чугаалады:

— Мооң мурнунда республика девискээринге 30 өрт доктаамал хып турган болза, ам 11 өрт арткан. Свердловскиден, Тюменьден, Красноярскиден болгаш Хакасиядан келген өртчүлерниң база тус черниң арга-арыг ажылдакчыларының киржилгези-биле 19 өрттер өжүртүнген. Ам бо хүннерде Каа-Хемде 4 черде, Эрзин, Тес-Хем кожууннарның девискээринде 3 черде, Хову-Аксында — 2, Элегесте бир черде өрттер хып турар.

Агаардан хайгаарал кылып дээрге сөөлгү хүннерде агаар баскырааш, вертолеттар ушпайн турар. Чачс база өртчүлерге улуг деткимчени бергенин демдеглээр. Дузалажып чедип келген өртчүлерниң дузазы-биле хып

турар өрттерни өжүрер талазы-биле хемчеглер алдынып турар — деп чугаалады.

Бурган өршээп, чачс чагганы дыка-ла ажыктыг болган. Ам артып калган өрттерни өжүрер талазы-биле кончуг дүрген шалыпкын хемчеглерни албас болза хоржок. Катап изээш туруптар болза, ол өрттер өөскүп, оон-даа улуг айыылды тургузуп болур. Агаар-бойдустун таарымчалыг байдалын ажылгап алгаш, кожуун, суму чагыргалары, арга-арыг ажылдакчылары, тус черниң чурттакчылары өртке удур бир демниг хөдөлип, кыска хуусаада хып турар өрттерни өжүрери соңгаарладып болбас сорулга болур ужурлуг.

Сергей ХЕРТЕК.

Ажыглалда кирер тудугда

ХУУСААЗЫ ЧҮГЕ УЗААНЫЛ?

Июль айда ТР-ниң Чазааның хуралына «Кызыл хоорайда чурт-шинчилел музейиниң тудуун ажыглалга кириер талазы-биле соңгаарладып болбас ап чорудар хемчеглер дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Ол доктаалдың күүселдезиниң талазы-биле ТР-ниң Тудуг яамызы, Инвестиция тудуг эргелели, республиканың Саң-хөө яамызының контроль-хыналда эргелели 2000 чылдың майдан эгелээш 2002 чылдың июнь 1-ге чедир ол тудугта кылган ажылдың хемчээлин, ооң кылганының өртөөнгө дүүштүр хыналданы чоруткан. Тудугта тускай угланышкынын бюджеттиң акша-хөрөңгизин канчаар ажыглаанын база хынаан.

Хыналда үезинде кылдынган ажылдың ниити хемчээлин улгаттырбаан, бюджеттиң тудугга аңгылаан акша-хөрөңгизин еске угланышкынын ажыглааны тодараттынмаан. 2002 чылдың июнь 1-ге чедир ниити кылган ажылдарының хемчээли 28,0 млн. рубль болган. «Промжилстрой» хаагылы акционер ниитилелдин статистика отчетун езугаар алырга, ниитизи-биле 15,9 млн.

рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынганын көргүзүп турар, тудуг шөлүндө 6 млн. рубльдиң тудуг материалдары чыдып турар. ТР-ниң Чазаа бо тудуг объектинге 33 млн. рубльди берген.

Бо чылдың июль 1-ниң байдалы-биле алырга, тудуг-монтаж ажылдарының 62 хуузу кылдынмаан болуп турар. Тендер конкурсту чорудуп тургаш, тудугнун

дезевилел өртөөн бадырып, 9,0 коэффициентиге тургусканынга чылдагааннааш, «Промжилстрой» ХАН 2002 чылдың июль 1-ден эгелээш ажылын соксаткан турган. 2001 чылдан эгелээш ол коэффициентини 12,6 кылдыр эде көөрге безин керээлиг ажылдап турар тудуг организациязынга таарышпайн барган. Олар чаа тудуг материалдары са-
(Уланчызы 6-гы арында).

КАНДИДАТТАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатынга кандидаттарның аразына «Шын» солунга парлалга шөлүнүң хуваалдазын езугаар жеребьевказының август 27-де протоколундан ушта бижилге:

1. Иконников Виктор Васильевич — сентябрь 3-те;
2. Хертек Найэр Дамдыновна — сентябрь 5-те;
3. Душкова Ольга Михайловна — сентябрь 7-де;
4. Кызыл-оол Светлана Ивановна — сентябрь 10-да;
5. Маспык-оол Кара-оол Андреевич — сентябрь 12-де;
6. Байкара Людмила Владимировна — сентябрь 14-те;
7. Парчин Тамара Анатольевна — сентябрь 17-де;
8. Санчай Виктор Михайлович — сентябрь 19-та парладыр.

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатынга кандидаттарның аразына «Шын» солунга парлалга шөлүнүң хуваалдазын езугаар жеребьевказының август 27-де протоколундан ушта бижилге:

1. Куулар Александра Норбуевна — №90 соңгулда округу, сентябрь 3-те;
2. Санчай Виктор Михайлович — №92 соңгулда округу, сентябрь 5-те;
3. Терских Марина Васильевна — №91 соңгулда округу, сентябрь 7-де;
4. Серен Анатолий Сергеевич — №91 соңгулда округу, сентябрь 10-да;
5. Бологова Любовь Николаевна — №90 соңгулда округу, сентябрь 12-де;
6. Черменева Людмила Васильевна — №92 соңгулда округу, сентябрь 14-те;
7. Доржу Геннадий Васильевич — №90 соңгулда округу, сентябрь 17-де парладыр.

